

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**BİR OSMANLI KAZASI
NEVROKOP (1839-1913)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Asan RİSTEMOV

BURSA – 2012

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**BİR OSMANLI KAZASI
NEVROKOP (1839-1913)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Asan RİSTEMOV

**Danışman:
Doç.Dr. Salih PAY**

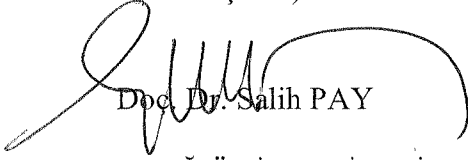
BURSA – 2012

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 701022004 numaralı **Asan Ristemov**'un hazırladığı "**BİR OSMANLI KAZASI: NEVROKOP (1839-1913)**" konulu **Yüksek Lisans Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, ^{27.09./}20.12 günü ^{13.30 - 14.30} saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı/başarısız** olduğuna **oybirliği/oy çokluğu** ile karar verilmiştir.

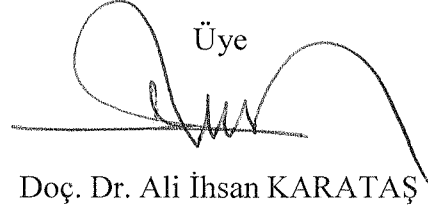
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Doç. Dr. Salih PAY

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Üye

Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Üye

Yard. Doç. Dr. Süleyman SAYAR

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

27.09./20.12

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Asan RİSTEMOV
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X +62
Mezuniyet Tarihi : / /
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Salih PAY

BİR OSMANLI KAZASI: NEVROKOP (1839-1913)

“Bir Osmanlı Kazası: Nevrokop 1839-1913” konulu çalışmanın giriş kısmında öncelikle araştırmanın amacı ve hedefi belirtilmiş, konu ile alakalı olarak kaynak tanıtımı yapılmış ve Osmanlı Hâkimiyeti öncesi Nevrokop’un tarihi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Nevrokop kazasının idarî ve sosyal yapısı, yerleşim ve nüfusu, sosyo-etnik bağlamında söz konusu dönemde var olan yapı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Tanzimat çağında başlayan değişim hareketinin yerele yansması konu edilmiş; sosyal, ekonomik, dinî, mimarî ve kültürel boyutundan bahsedilmiştir. İkinci bölümünün sonunda Nevrokop Kazası’nın, gelişen bağımsızlık ve milliyetçilik hareketleri gölgesinde yeri araştırılmış, I. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı Devleti’nden ayrılması konusunda bilgi verilmiştir.

Nevrokop, bugün Bulgaristan’ın güneybatı kısmında bulunmakta ve Gotse Delçev ismini taşımaktadır. Tez, söz konusu döneme ait birincil kaynaklar kullanılarak hazırlanmış olup çalışmada, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında yaşanan hızlı değişim ve dönüşümün Nevrokop üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Bulgaristan, Nevrokop, Gotse Delçev, Değişim

ABSTRACT

Name and Surname : Asan RİSTEMOV
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number : X +62
Degree Date : / /

Supervisor : Assoc. Prof. Salih PAY

AN OTTOMAN DISTRICT: NEVROKOP 1839-1913

In the introduction part of the work by name “An Ottoman district: Nevrokop 1839-1913” firstly the aim and intention of the researcher is specified, source presentation regarding the subject is made and information about Nevrokop’s history before Ottoman rulership is given.

In the first chapter the administrative and social structure, settlement and population are examined in the mentioned period in a socio – ethnic context. In the second chapter the reflexion of the change movement, which began in the Reform period, to the local is entreated; the social, economic, religious, architectural and cultural dimensions are mentioned. At the end of the second part the place of the Nevrokop district in the shadow of emerging independence and nationalist movements is researched and information about the districts break up from the Ottoman Empire after the I. Balkan War has been given.

Nevrokop is located in the southwestern Bulgaria and it is named Gotse Delchev. The dissertation is prepared by using primary sources belonging to the period mentioned and the effects of the fast change and transformation which occurred in the last century of the Ottoman Empire on Nevrokop is studied.

Keywords: Ottoman, Bulgaria, Nevrokop, Gotse Delchev, Change

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda diğer Avrupa devletlerine kıyasla her ne kadar ekonomi ve sanayi alanındaki gelişmelerde geri kalmışsa da bunu telafi üzere bir takım tedbirler almıştır. Bunun tezahürü olan ve mevcut kurumların yapılandırılmasıyla şekil bulan Tanzimat'ın, bugünkü Balkan topraklarındaki etkisi merak konusudur.

Nevrokop, Tanzimat'ın 1864 yılında getirdiği yeni idarî yapılanmada Selânik Vilâyeti'ne bağlı Serez Sancağı'nın bir kazası haline gelmiştir. Ancak vilâyet merkezi ile kazalar arasında değişim ve dönüşüm noktasında farklılıklar söz konusudur. Bunun yanı sıra bu dönemde alevlenen milliyetçilik akımları ve Makedonya sorunu da bölgeyi etkisi altına almıştır. Bu yeni gelişmelerden oldukça olumsuz etkilenen Nevrokop, I.Balkan Savaşı sonrası Osmanlı İdaresi'nden çıkmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlar, “Bir Osmanlı Kazası Nevrokop: 1839-1913” adlı bu çalışmanın konusudur. Kaynak olarak döneme ait sâlnâmeler ve resmi belgelerin yanı sıra seyahat notları da kullanılmıştır.

Tez, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın öneminden bahsedilmiş, birinci bölümde kazanın idarî ve sosyal yapısı, ikinci bölümde ise Tanzimat'ın getirdiği reformların yanı sıra gelişen milliyetçilik akımları ile I.Balkan Savaşı ve etkileri konu edinilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, her türlü fedakârlıkta bulunan danışman hocam Doç. Dr. Salih Pay'a, kaynakların temininde bana yardımcı olan arkadaşım Atanas Kubarov'a, arşiv belgelerinin temininde sağladıkları kolaylıktan ötürü Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi görevlilerinden Stoyanka Kenderova ve Zorka İvanova'ya, Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına ve İSAM görevlilerine teşekkürü bir borç biliyorum. Beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve Türkiye'de eğitim almama vesile olan Türkiye Diyanet Vakfı'na, bana güvenlerinden ve manevi desteklerinden dolayı kıymetli aileme ve dostlarıma minnettarım.

Asan RİSTEMOV

Bursa 2012

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	Vİİ
KISALTMALAR	X
TABLolar	Xİ
GİRİŞ.....	1
A. KONU.....	1
B. KAYNAKLAR.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM NEVROKOP'UN İDARÎ VE SOSYAL YAPISI

I. OSMANLI ÖNCESİ NEVROKOP	6
A. "NEVROKOP" İSMİNİN MENŞEİ VE YAZILIŞI.....	6
B. OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR NEVROKOP	7
C. NEVROKOP'UN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GEÇİŞİ.....	7
II. OSMANLI DÖNEMİNDE NEVROKOP'UN İDARÎ VE SOSYAL YAPISI.....	8
A. İDARÎ YAPI.....	8
B. YERLEŞME VE NÜFÛS	9
1. Merkez Kasaba Nüfûsu	9
a. Müslümanlar	11
(1). Türkler.....	11
(2). Pomaklar	11
b. Gayrimüslimler	13
(1). Hristiyanlar.....	13
(a). Bulgarlar.....	14
(b). Rumlar.....	14
(c). Romanlar	14
(d). Ulahlar.....	14
(2). Yahudiler.....	15

2. Köylerdeki Nüfus	15
---------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT ÇAĞINDA NEVROKOP

I. TANZİMAT'TAN SONRA NEVROKOP'TAKİ GELİŞMELER	27
II. TANZİMAT'TAN I. BALKAN SAVAŞINA KADAR NEVROKOP	28
A. EKONOMİK YAPI	28
B. KÜLTÜREL YAPI	32
1. Abdullah Efendi	32
2. Ahmet Hamdi Efendi	32
3. İbrahim Sabri Efendi	32
4. İsmail Hakkı Efendi	34
5. Kemal Zaim Bey (Ahmet Kemal SUNEL).....	34
6. Mahmud Hamid Efendi	35
7. Mustafa Fehmî Efendi	36
8. Recep Fevzi Efendi	36
9. Sadeddin Mehmed Efendi	37
10. Yusuf Efendi	37
C. MİMARÎ YAPI	37
1. Camiler	37
2. Tekkeler	38
3. Kiliseler	41
D. ULAŞIM	41
III.I.BALKAN SAVAŞI VE NEVROKOP'UN DURUMU	44
SONUÇ	51
KAYNAKLAR	53
A. ARŞİV BELGELERİ	53
1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi	53
2. Sâlnâmeler	53
B. KİTAP VE MAKALELER	54

EKLER	58
EK 1 : 1870 TARİHLİ SELÂNİK VİLÂYETİ HARİTASI	58
EK 2 : SELÂNİK VİLÂYETİ KAZALARI	59
EK 3 : NEVROKOP KAZASI.....	59
EK 4 : NEVROKOP – AKSU ŞOSESİ; BOA, HRT. NU. 879.....	60
EK 5 : NEVROKOP VE RAZLOG KAZALARINDA İNŞA EDİLECEK DEMİRYOLUNUN KROKİSİ; BOA, HRT. NU. 1448.....	61
EK 6 : NEVROKOP KAZASININ VILKOVO KÖYÜNDE BULUNAN MAGNEZYUM MADENİ KROKİSİ; BOA, HRT. NU. 2027.....	62
EK 7 : TANZİMÂT USÛLÜ NEVROKOP KAZASINA ATANAN MUHASSILIN GÖREV YERİNE ULAŞTIĞINA DAİR TEZKİRE-İ SENİYYE; BOA, HAT. NU. 1424/58246.....	63
EK 8 : NEVROKOP-1930’LU YILLAR.....	64
EK 9 : NEVROKOP KARACA PAŞA CAMİİ	65
ÖZGEÇMİŞ	66

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
b.	basım
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
M.S.	Milâttan sonra
NBKM	Natsionalna Biblioteka Kiril i Metodiy
nu.	Numara
r.	Rumî
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
TTK	Türk Tarih Kurumu
ty.	Basım tarihi yok
vr.	Varak
y.y.	Basım yeri yok

TABLÖLAR

TABLO 1: SELÂNİK VİLÂYETİ SÂLNÂMELERİNİN TOPLU LİSTESİ.....	3
TABLO 2: NEVROKOP KAZASINA TABİ KÖY VE ÇİFTLİKLERİN NÜFUSU.....	16

GİRİŞ

A. KONU

Osmanlı Devleti Balkan topraklarını hâkimiyetine aldıktan sonra burada kalıcı olarak imar ve iskân politikasıyla varlığını sabitlemiş, yerel halk da bu sistemi benimsemiş ve yüzyıllar boyu barış ve huzur içinde bir yaşam sürdürmüştür. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde bu devlette bir şeylerin değişmesi gerektiği kanaati devlet ricalinden sıradan halka kadar herkeste oluştu. Avrupa Sanayi Devrimiyle modern bir ekonomik yapıya kavuşmuştu. Osmanlı Devleti ise kötüye giden, günden güne bozulan geleneksel ve genelde tarıma dayalı ekonomisini reforma tabi tutma zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı. Bunun yanı sıra Fransız Devrimiyle birlikte Doğu Avrupa halklarına yavaş yavaş milliyetçilik akımı nüfuz etmeye başlamıştı. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti malî sistemini reforma tabi tutmak, akabinde reaya olarak hâkim olduğu etnik gruplara millet statüsü vererek onların haklarını tanımak zorunda kalmıştı. Bütün bu şartlar altında Balkanlarda bir değişim ve dönüşümün yaşandığı görülmüştür.

Bu değişim ve dönüşümün yerel ayağının tesbit edilebilmesi için Osmanlı Devleti'nde uygulanan idarî reform sonrası vilâyetlere, onun alt birimi sancaklara ve onun da alt birimi kazalara bakılması gerekir. Bu anlamda Selânik Vilâyeti ele alındığında Selânik, Drama ve Serez olmak üzere üç sancağa bölünmüştür. Bu sancaklardan biri olan Serez, bir kaç kazaya bölünmüş durumdaydı. Bunlardan birisi de Nevrokop kazasıdır.

Nevrokop, günümüzde Bulgaristan sınırları dâhilinde Gotse Delçev adıyla anılan bir şehir olup, coğrafi konumu itibariyle Mesta (Karasu) Nehri'nin batısında, Rodop ile Pirin Dağları'nın arasında bulunan Nevrokop ovasında yer almaktadır. Nevrokop ovası güneyden Yunanistan, kuzeyden Razlog ovasıyla, doğudan Rodop Dağları'nın batı kısmı ve batıdan Pirin Dağları'nın güney kısmı ile sınırlıdır. Dört bir tarafı dağlarla çevrili olan Nevrokop ovasının iki ana çıkış yolu bulunmaktadır. Birini kuzey tarafında Karasu Nehri vadisinin paraleli, diğeri de güneyde Yunanistan'ın Drama şehrine doğru uzanan Karasu Nehri'nin yatağı oluşturur.

Nevrokop kazası¹ Serez Sancağı'nın kuzey kısmında, kuzeydoğu tarafından Doğu Rumeli ve Edirne Vilâyeti, güneyden Drama Sancağı, güneybatı tarafından Serez, batıdan Demirhisar ve Melnik, kuzeybatı tarafından ise Razlog kazalarıyla sınırlıdır. Arazisi dağlık ve kayalı olup, kuzeydoğu sınırında Dospat, batı yönünde Pirin, güney tarafında Karadağ (Vrondos) ve Bozdağ (Falakro) gibi yüksek dağlar bulunup, bunların etekleri ve kolları kazanın her tarafına yayılır. Yalnız merkez kazanın önündeki Nevrokop ve güney tarafında İstarçışta ovaları adıyla iki ova bulunur. Bütün dağların vadilerinden birer çay inerek, hepsi söz konusu Karasu Nehri'nde birleşir. Kazada Kanina, Bulanık, Toplıça ve diğer bazı dere ve çaylar bulunur.²

Çalışmanın başlıca amacı Nevrokop kazasının 19. yüzyılda meydana gelen olaylardan etkilenmesini incelemektir. Araştırmada döneme ait resmi kaynakların yanı sıra seyahat notları, hal tercümeleri ve biyografik eserlerden de yararlanmaya çalışılmıştır. Tezde kullanılan başlıca kaynaklar şunlardır:

B. KAYNAKLAR

Nevrokop kazası hakkında derli toplu bir biçimde bilgi edinmek için sâlnâmeler vazgeçilmez ve temel kaynak olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede sâlnâmelerden, Selânik Vilâyeti'ne bağlı Serez (Siroz) Sancağı'nın bir kazası olan Nevrokop'un idarî, ekonomik, coğrafi ve istatistikî durumu hakkında bilgiler edinmek mümkündür. Burada Selânik Vilâyeti hakkında çıkarılan sâlnâmelerle ilgili kısa bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

Sâlnâme kelimesi farsça bir terkip olup, *sâl*-yıl ve *nâme*-mektup, kitap manalarına gelen iki kelimedenden oluşmuştur. Aynı zamanda bu anlama gelen *nevsâl* tabiri de kullanılmıştır. Sâlnâme kelimesi Türkçe'de *yıllık*, *anal* ve *almanak* gibi sözcüklerle karşılık bulmuştur.³ Şehir tarihi için önemli bilgiler içeren sâlnâmeler ilk olarak Halep Mektubî Kalemî'nde bulunan İbrahim Halet Bey tarafından "*Fihrist-i Vilâyet-i Haleb*"⁴ adıyla düzenlenmiştir. İstatistikî bilgiler de içeren bu eser, Bâb-ı Âlî'nin dikkatini çekmiştir. Daha sonra İbrahim Halet Bey'in hazırladığı bu eserin birer örneği vilâyetlere gönderilmiş ve benzeri yıllıklar çıkarılması için emirler verilmiştir. Ancak bu eserin herhangi bir

¹ Nevrokop kazasının haritası için bkz. Ek 3.

² Şemseddin Sami, "Nevrekop", **Kamûsü'l-a'lâm**, C. VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1316, s. 4617.

³ D. Mehmet Doğan, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, 2.b., Pınar Yayınları, İstanbul 2005, s. 1119.

⁴ Hasan Duman, **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, C. I, s. 5.

nüshasına ulaşamadığından sâlnâmeler içinde en eski tarihli 1283/1866 yılında yayınlanan Bosna Vilâyeti Sâlnâmesi kabul edilir.⁵

Selânik Vilâyeti'ne ait ilk sâlnâme 1287/1870 yılında Sabri Paşa'nın valiliği döneminde yayınlanmıştır.⁶ İlk başta oldukça özlü ve kısa bilgiler içeren sâlnâmeler, ilerleyen yıllarda okullar, limanlar, demiryolları, vilâyette çıkarılan gazeteler gibi farklı konuları da kapsamıştır. Aşağıdaki tabloda Selânik Vilâyeti hakkında çıkarılan sâlnâmelerin genel bir listesi verilmiştir. Ancak dikkate alınması gereken bir husus da 3. sırada çıkarıldığı bilinen sâlnâmeye hiçbir yerde rastlanılmamış olmasıdır.⁷

TABLO 1: SELÂNİK VİLÂYETİ SÂLNÂMELERİNİN TOPLU LİSTESİ

	Başlık	Sıra Sayısı	Tarih	Basıldığı yer	Sayfa adedi
1.	Sâlnâme-i Vilâyet-i Selânik	1	1287/1870	Selânik Vilâyet Matbaası	105
2.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	2	1288/1871	Selânik Vilâyet Matbaası	150
3.	-	3	-	-	-
4.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	4	1291/1874	Selânik Vilâyet Matbaası	138
5.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	5	1292/1875	Selânik Vilâyet Matbaası	108
6.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	6	1293/1876	Selânik Vilâyet Matbaası	108+2
7.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	7	1294/1877	Selânik Vilâyet Matbaası	124
8.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	8	1299/1882	Selânik Vilâyet Matbaası	208+3
9.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	9	1303/1886	Selânik Vilâyet Matbaası	504+5
10.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	10	1307/1890	Selânik Vilâyet Matbaası	305+6
11.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	11	1310/1892	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	211+13
12.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	12	1311/1893	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	534
13.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	13	1312/1894	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	568
14.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	14	1313/1895	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	469
15.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	15	1315/1897	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	610

⁵ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Mehmet Köçer **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Global Strateji Enstitüsü, Ankara 2007, s. 18.

⁶ **Sâlnâme-i Vilâyet-i Selânik**, def'a 1, Selânik Vilâyet Matbaası, Selânik 1287/1870, s. 29.

⁷ Duman, a.g.e., C. II, s. 121-123.

16.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	16	1318/1900	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	608
17.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	17	1320/1902	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	737
18.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	18	1322/1905	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	562
19.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	19	1324/1906	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	684+9
20.	Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi	20	1325/1907	S. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Mtb.	716+7

Nevrokop kazası hakkında önemli arşiv belgeleri başlıca iki merkezde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü - Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, kısa adıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde muhafaza edilen resmi evraktır. Osmanlı Devleti'nin resmi belgelerinin bulunduğu bu merkez, Nevrokop kazası hakkında en geniş birincil kaynak araştırma malzemesine sahiptir. Bu arşivden önemli olay, şahıs ve yapılar hakkında bilgi sunan belge ve haritalar seçilerek araştırmada kullanılmıştır.

Diğer ikinci önemli merkez ise Bulgaristan'da bulunan Sofya Kiril ve Metodiy Millî Kütüphanesi'nin Şarkiyât bölümünde muhafaza edilen evraktır. Bilindiği üzere burada bulunan arşiv belgelerinin büyük kısmı 1931 yılında İstanbul Defterdarlığı Maliye Arşivi'nde bulunan evraktır. Bu evrak, konuyu bilen ve belgelerin değerini takdir edebilecek hiçbir kişi veya kuruluşa danışılmadan kese kağıdı yapılmak üzere ayrılan kağıtlar ile birlikte, okkası üç kuruş on paraya Bulgaristan'a satılmıştır.⁸

Dünya'da Osmanlı Arşivleri noktasında en zengin üçüncü merkez diye nitelenen Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde, Nevrokop kazası hakkındaki belgeler iki fonda toplanmıştır. Bu fonlar 126 ve 126A tasnif numaralarını taşımaktadır. Bunun yanında "HII" şeklinde kayıtlı müstakil bir tımar defteri de bulunmaktadır. Bunlardan 126 numaralı fonda 103, 126A numaralı fonda ise 189 arşiv belgesi vardır. Tımar defteriyle beraber Nevrokop hakkındaki toplam arşiv malzemesi 293'tür. Bu iki fonda bulunan bir

⁸ Hakan Anameriç, Fatih Rukancı, **Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Özel Arşivlerin Ülke Tarihindeki Önemi**,

http://www.researchgate.net/publication/28808874_Bulgaristana_Satlan_Evrak_ve_zel_Arivlerin_lke_Tarihindeki_nemi, (30.08.2012), s. 4.

Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Necati Aktaş, Seyit Ali Kahraman, **Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı**, ed. İsmet Binark, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994.

çok belge müsvedde niteliğini taşımaktadır. Yani Osmanlı memuru bir resmi yazı yazmadan önce bir kağıda yazıyı yazar, sonra yazdıklarını başka bir kağıda geçirirdi.

Yukarıdakilere ek olarak çalışmada kullanılan diğer belgeler genelde öşür vergilerinin toplandığına dair yazılan tahrirlerdir.

İkincil kaynak olarak değerlendirilebilecek birkaç önemli eser bulunmaktadır. Bunların başında bölgeyi 1888-1897 yılları arasında gezen ve sonra bu gezi notlarını yayımlayan Vasil Kınçov'un "*Makedoniya, etnografiya i statistika*"⁹ adlı eseri gelmektedir. 1894 yılında Bulgar Eksarhlığı tarafından bölgede bulunan Bulgar okullarında müfettişlik yapma görevi verilen Kınçov, çalışmanın hedefindeki köy ve yerleşim birimleri hakkında istatistikî bilgilerin yanında halkın geçimi, tarihi ve zanaatları konularında bilgi vermektedir.

Bunun yanında Sadık Albayrak'ın "*Son Devir Osmanlı Uleması*" adlı eseri ile Mehmed Süreyya'nın "*Sicilli Osmanî*" adlı eseri ve Bursalı Mehmed Tahir'in "*Osmanlı Müellifleri*" adlı eseri Nevrokoplu şahsiyetler hakkında bilgi sunan diğer ikincil kaynaklardır.

⁹ Vasil Kınçov, *Makedoniya, Etnografiya i Statistika*, Dirjavna Peçatnitsa, Sofia 1900.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEVROKOP'UN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

I. OSMANLI ÖNCESİ NEVROKOP

A. “NEVROKOP” İSMİNİN MENŞEİ VE YAZILIŞI

Nevrokop isminin nereden türediği ve ne anlama geldiği konusu tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda ışıklı, parlak manasında arapça “*nevrâ*” ile “*kubbe*” kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği ileri sürülmüştür.¹⁰ Ancak bu görüşü destekleyecek kubbeli bir yapının, Nevrokop'ta bu ismin verilmesinden sonra inşa edilmiş olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Bunun yanında bugünkü şehrin doğusunda 9 kilometre kadar uzaklıkta bulunan *Nikopolis ad Nestum* adlı antik yerleşimin isminden türediği konusunda fikir beyan edenler de olmuştur.¹¹

Nevrokop isminin yazılışı, okunuşu ve telaffuzu konusunda birçok örnek mevcuttur. Genelde Osmanlı Türkçesi'nde Arap harfleriyle (نوره قب) şeklinde yazılmaktadır. Bunun yanında (نوره قپ) ve (نوره قوب) şeklinde yazıldığına da rastlanmaktadır. Okunuşu meselesine gelince tam bir muamma söz konusudur. Burada sırasıyla kaynaklarda rastlanan okunuş şekillerine yer verilmesi, bu konuda araştırma yapılırken hangi zorluklarla karşılaşıldığı konusunda bir fikir vermesi için yerinde olacaktır. Kelimenin okunuşu Nevrakob, Nevrakop, Nevrekob, Nevrekop, Nevrokob,

¹⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Nevr%C3%A2kop>, (05.04.2012).

¹¹ Vasil Kınçov, **İzbrani Proizvedeniya - Pituvane po Dolinite na Struma, Mesta i Bregalnitsa, Bitolsko, Prespa i Ohridsko**, C. I, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofia 1970, s. 233; Machiel Kiel, “Nevrekop”, **DİA**, C. XXXIII, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, s.54.

Nevrokop, Norakob, Norakop, Norekob, Norekop, Nurakob, Nurakop, Nurekob ile Nurekop olmak üzere 14 farklı okunuş şekline rastlanmaktadır.

Bu çalışmada söz konusu yerleşim yeri için *Nevrokop* okunuş şekli tercih edilmiştir. Çünkü bu yerleşim yeri hakkında Bulgarca ve Yunanca’da Nevrokop telaffuzu kullanılmaktadır. Bu ise söz konusu bölgede yaşayanların yüzyıllardan beri kullandıkları bu telaffuzun, en doğru telaffuz olacağı kanaatine götürmektedir. Bunun için Türkçe araştırmalarda bu telaffuz şeklinin kullanılması daha isabetli olacaktır.

B. OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR NEVROKOP

Nevrokop’un Osmanlı öncesi dönemi ile alakalı bilgiler çok sınırlıdır. Bilinenler arasında bugünkü şehir merkezinin yakınlarında Dalmaçyalıların zafer kutlamaları için M.S. II. yüzyılda Romalılar tarafından kurulmuş olmasıdır. Mesta Nehri’nin doğu tarafında kurulan ve “Mesta kenarında kurulu şehir”¹² anlamını taşıyan bu yerleşim yeri *Nikopolis ad Nestum*¹³ ismini taşımaktadır. Osmanlı kuvvetleri bölgeye geldiklerinde şehrin burada olduğu rivayet edilir. Osmanlı döneminde ise antik şehir terk edilir ve yeni bir şehir kurulur. Ancak eski şehir, surların yakınında *Hisarlık* adında bir çiftlik olarak sonraki yüzyıllarda da daima mevcut olmuştur.

C. NEVROKOP’UN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GEÇİŞİ

Nevrokop ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine geçişi, Gazi Evrenos Bey’in Serez (Siroz) ve Drama yakınlarındaki önemli kaleleri ele geçirmesi sırasında 776-785/1374-1383 yılları arasında gerçekleşmiş olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁴ Osmanlı birliklerinin Nevrokop ovası ve biraz kuzeyindeki Razlog (Razlık) vadisini ele geçirmesiyle birlikte Filibe ve Çepino vadisi yoluyla Trakya ovası arasında bağ kurulmuştur.

Kınçov’un, halk rivayetlerine dayanarak verdiği bilgiye göre Nikopolis şehri, Osmanlı kuvvetleri bölgeye geldiklerinde Dospat Dağları’nın eteklerinde, Mesta Nehri’nin doğusunda ve bugünkü Nevrokop şehrinin karşısında bulunmaktadır.. Uzun bir kuşatma ve

¹² http://bg.wikipedia.org/wiki/Никополис_ад_Нестум, (21.06.2012).

¹³ Kınçov, a.g.e., s.233.

¹⁴ Kiel, a.g.md., s. 54.

kanlı çatışmalardan sonra Osmanlılar Nikopolis'i ele geçirmiş, öfkeli bir halde şehri yerle bir etmişler, sakinlerinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise kaçımıştır.¹⁵

II. OSMANLI DÖNEMİNDE NEVROKOP'UN İDARÎ VE SOSYAL YAPISI

A. İDARÎ YAPI

Osmanlı idaresinde Serez Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Nevrokop'la ilgili ilk kayıtlara 849/1445 tarihinde rastlanmaktadır. Buna göre Nevrokop 137 hâne gayrimüslimden oluşan büyük bir köy durumunda olup, o dönemde bölgedeki en büyük yerleşim birimidir.¹⁶ Bu tarihten sonra XVI. yüzyılın başlarından itibaren bölgede önemli gelişmeler yaşanmıştır. Doğu Makedonya ve Trakya ovası yoluyla Anadolu'dan gelen yürüklerin Nevrokop kasabası ve civar köylere yerleşmesiyle bölgedeki müslüman yoğunluğu artmaya başlamıştır. Böylece Nevrokop ilerleyen yıllar içerisinde bir gayrimüslim köyü olmaktan çıkmış, önemli bir İslâm-Türk şehrine dönüşmüştür.

Osmanlı yönetimindeki Balkanlar'ın idarî teşkilatlanmasında bölgenin askerî ve ticarî konumuna, yüzyıllar öncesinden yapılmış olan yolların etkide bulunduğu¹⁷ açıkça görülmektedir. Daha antik dönemden itibaren kullanılan Via Egnatia yolu, bu coğrafyada medeniyetin ortaya çıkmasında ve şehirlerin oluşumunda büyük bir rol oynamıştır.

İlk vilâyet sâlnâmesinden edinilen bilgilere göre Nevrokop kazasında 1287/ 1870 yılında resmi görevliler kaza kaymakamı Hilmi Efendi, nâibi Abdurrahman Nesib Efendi¹⁸, mal müdürü İbrahim Sabri Efendi, tahrirât kâtibi Mustafa Necati Efendi, mahkeme kâtibi Remzi Efendi, tapu kâtibi Mustafa Efendi ve nüfûs mukayyidi Mustafa Efendi; Meclis-i İdâre'de başkan olarak kaza kaymakamı, üyeler olarak Tevfik Bey, Hacı Mehmed Ağa, Koçu Ağa ve Atanas Ağa; Meclis-i Deâvî'de başkan olarak kaza nâibi, mümeyyizler

¹⁵ Kınçov, a.g.e., s.233.

¹⁶ Kiel, a.g.md., s. 54.

¹⁷ İsmail Arslan, **Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010, s. 61

¹⁸ Abdurrahman Nesib Efendi (1842–1914), 1868'de Nevrokop naibliğine tayin edilmiş, 1871'de ise Bosna vilâyeti merkez naibliğine tayin edilmiştir. 31 Aralık 1911'de şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Bu görevde yedi ay kadar kaldıktan sonra, 20 Temmuz 1912'de kabinenin istifası ile görevinden ayrılmıştır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Abdurrahman Nesib Efendi" **DİA**, C. I, İSAM Yayınları, İstanbul 1988, s. 169.

olarak Süleyman Bey, Letif Ağa, Yorgi Ağa, Apostol Ağa ve kâtip Salih Efendi; belediye dairesinde başkan olarak Mustafa Efendi, üyeler olarak Letif Ağa, Sabri Ağa, Ahmed Ağa, Mustafa Ağa, Mihail Apostol Ağa, Tolo Ağa, İliya Ağa; rusûmât idaresinde memur olarak Rüstem Efendi, kâtip Mehmed Efendi ve sandık emîni Süleyman Efendi bulunmaktaydılar.¹⁹Görüldüğü üzere yönetimde gayrimüslimler oldukça önemli oranda temsil edilmiştir.

Nevrokop kazasında 1310/1892 yılında idarede şu görevliler yer almaktaydı: Kaymakam olarak Nuri Efendi, naib olarak Halil Fahri Efendi, Meclisi-i İdare Heyeti'nde başkan olarak kaza kaymakamı, tabiî üye olarak kaymakam naibi ve mal müdürü, seçilen üyeler ise Hüseyin Hamid Efendi, Mehmed Bey, Naşko Efendi ve Dine Ağa.²⁰

Diğer memurlar olarak Mal Müdürü İbrahim Efendi, Tahrirat Kâtibi Tevfik Efendi, Mal Müdürü Muavini Vasıf Efendi, Mal Müdürü Refiki Hasan Efendi, Telgraf ve Posta Memuru Hafız Salih Efendi, Telgraf ve Posta Muavini Salih Efendi, Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Mehmed Vehbi Efendi, Eytam Müdürü Mehmed Efendi, Tapu Kâtibi Mustafa Efendi, Nüfus Memuru Ali Efendi, Refiki Şakir Efendi ve Sandık Emîni Halil Efendi bulunmaktadır.

B. YERLEŞME ve NÜFÛS

1. Merkez Kasaba Nüfûsu

Nevrokop kazasının 19. yüzyılın başında nüfusu hakkında pek sağlam bir bilgi mevcut değildir. Buna rağmen 1847'de bölgeden geçen Fransız seyyâhı *Viquesnel*, Nevrokop kasabasında Türk, Bulgar ve birkaç Ortodoks Eflâk'tan ibaret 1000 hânenin bulunduğunu belirtir. Şehirde gördüğü on iki minare, han ve hamamların yanında büyük bir pazarın varlığından da bahseder.²¹ Buna göre eğer hâne başına beş kişi diye alışılmış bir tahmini hesaplama²² yapılırsa nüfusun 5000 kişi civarında olduğu tespit edilir ki yarım yüzyıl sonra verilen resmi rakamlar da bu hesabı doğrular niteliktedir.

¹⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Selânik*, def'a 1, s. 66.

²⁰ *Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, def'a 11,

²¹ Auguste Viquesnel, *Voyage Dans la Turquie d'Europe*, ed. Arthus Bertrand, C. II, Paris 1868, s. 186-198.

²² Ev, mesken anlamına gelen hâne tabiri, Osmanlı idarî sisteminde bir evde yaşayan halkı ifade eder. Ancak bir hânede kaç kişinin bulunduğu belirtilmediğinden gerçek nüfusu bulmak mümkün değildir.

Selânik Vilâyeti'nin genel nüfûsu 19. yüzyılın sonuna doğru 1.047.623 kişidir. 31.000 km²'lik yüzölçümü dikkate alındığında, kilometre kareye 33 kişi düşmektedir. Dolayısıyla Selânik, Osmanlı Devleti'nin en yoğun nüfûsa sahip bölgelerinin başında gelmekteydi. Bu genel nüfûsun yüzde 44'ünü Müslümanlar, geriye kalan yüzde 56'sını ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Müslümanlar en yoğun olarak Drama Sancağı'nda bulunmaktaydı. Müslümanların ikinci derecede çoğunlukta oldukları yerler ise Serez, Langaza ve Nevrokop kazalarıdır.²³ Bu açıdan Nevrokop kazası hem sancak dâhilinde, hem de vilâyet genelinde müslüman yoğunluğu barındıran bir kaza görünümü arz etmektedir.

Nevrokop kazasında Osmanlı Devleti'nin genel nüfus sayımına 1881/2 ile 1893 yılları arasına göre 42,190'ı kadın ve 45,564'ü de erkek olmak üzere 87.754 kişi yaşamaktadır. Bu rakamlara göre kadınların oranı %48.08'dir. Erkekler ise %51.92 oranıyla çoğunluğu oluşturmaktadır. Müslümanların sayısı 27.267'si kadın ve 29.218'i de erkek olmak üzere toplam 56.485'tür. Bu rakama göre Müslümanlar %64,36 oranıyla genel nüfûsun çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Kazada yaşayan gayrimüslimlerin toplamı 31.269'dur. Bunların 1.153'ünü 562'si kadın ve 591'i de erkek olmak üzere Rumlar oluşturmaktadır. Rumların oranı genel nüfûsa göre %1,31'dir. Bulgarlar 14,341'i kadın ve 15,722'si erkek olmak üzere toplam 30,063 kişi olup, genel nüfûsun %34.25'ni teşkil ederler. Yahudiler ise 20 kadın ve 33 erkek olarak %0.08 gibi çok az bir orana sahiptirler.

Bu sayıma göre Nevrokop kazasında Katolik, Protestan, Latin, Süryani ve gayrimüslim Roman bulunmamaktadır.²⁴

Buna karşılık hâne başına 5 kişi diye ortalama bir hesap yapılmaktadır. Nejat Göyünç, "Hane", **DiA**, C. XV, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s. 552.; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 4. b., Aydın Kitabevi, Ankara 1980, s. 388.

²³ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, def'a 15, 1315/1897, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, s. 52-53.

²⁴ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, çev. Bahar Tırmakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 176-177.

a. Müslümanlar

(1). Türkler

Anadolu'dan iskân edilen Yörüklerin Nevrokop'a gelmesi sonucunda bölgede Türk nüfusu da varlık göstermeye başlamıştır. Nevrokop kazasında 19. yüzyılın sonunda Müslüman kesiminin önemli bir kısmını Türkler oluşturmaktaydı. Sakinleri sadece Türklerin olduğu köyler arasında 100 hâne ile Lalevo, 80 hâne ile Koprılan, 55 hâne ile Perişe, 40 hâne ile Blatinçe ve 45 hânesi ile Siropol vardır. Böylece adı zikredilen 5 köydeki 320 hânedeki Türk nüfusu bulunmaktadır.

Ayrıca başka etnik gruplarla karışık olarak Teşovo'da 20, Lika'da 20, Tırlis'te 70, İstarçışta'da 100, Rundi'de 50, Lise'de 120, Zirnevo'da 70, Vezme'de 120, Vilkovo'da 90, Sadovo'da 26, Singirti-i Bâlâ'da 25, Singirti-i Zîr'de 30, Petrelik'te 50, Guşterak'ta 20 ve Fotovişte'de 20 hâne olmak üzere 15 köyde toplam 831 hâne Türk nüfusu yaşamaktadır. Sakinlerinin tamamı Türk olan köylerle birlikte 20 köyde toplam 1151 hâne Türk nüfusu bulunmaktadır.

(2). Pomaklar

Pomaklar'dan genellikle Balkanlar'da yaşayan ve etnik kökenleri belirsiz bir millet olarak söz edilebilir. Tarihî süreç içerisinde Müslüman kimliğe bürünen Pomaklar, komşuları olan Bulgarlar'dan ve Rumlar'dan ayrılıp "ötekileşmiş" ve farklı bir topluluk halinde varlığını sürdürmüştür. Pomaklar, konuştukları Slav kökenli bir dil, yerleştikleri ve hayatlarını sürdürdükleri coğrafi bölgeler, benimsedikleri İslâm inancı ve mensup oldukları ırk grubu veya etnik köken bakımından bölgedeki diğer milletlerden farklılık göstermektedirler.

Pomaklar çeşitli bölgelerde, farklı nedenlerden dolayı birçok isimle anılmışlardır. Torbeş, Apov, Gadjel, Goran, Jupan, Ahryan, Bâbekli, Bilgaro-Müsülman ve Bilgaro-Mohamedan bunlardan bazılarıdır.²⁵ Son iki isim, Pomakların aslen Bulgar olup Osmanlı Devleti zamanında Müslümanlaştı(rıldı)kları iddiası çerçevesinde Bulgarlar tarafından verilmiştir. Makedonya'da yaşayan Pomaklara *Torbeş*²⁶, Bulgaristan'ın Rodop bölgesinde bulunan ve Osmanlı döneminde Ahî Çelebi ismini taşıyan yerleşim yerine atfen bu

²⁵ Hüseyin Mehmed, *Pomatsite i Torbeşite v Mizia, Trakia i Makedonia*, Sofia 2007, s.32.

²⁶ H. Eren, "Pomaklar", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1978, s. 83.

bölgedeki Pomaklara *Ahryani* (Achrjani)²⁷, Kosova'daki Pomak nüfusuna ise Jupa bölgesine nisbetle *Jupan* veya Gora bölgesine nisbetle *Goran* denilmektedir.²⁸

Pomakların menşei hakkında farklı görüşler vardır. Nitekim Bulgar tarihçiler, genelde Pomakların, Müslüman Bulgarlar oldukları ön kabulüyle konuya yaklaşarak Osmanlı'nın bu yerli nüfusu ne zaman ve hangi şartlarda Müslümanlaştırdığı sorusuna cevap ararlar.²⁹

Son yıllarda zorla İslâmlaştırma iddialarını çürüten ve bunun yerine Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik şartlarını dikkate alarak sürecin kendiliğinden ve uzun vadede gerçekleştiğine dikkat çeken araştırmalar göze çarpmaktadır. Bu yönde en son çalışma Evgeniy Radushev'in Osmanlı belgelerinin de kullanıldığı "*Pomaklar (XV – XVIII. Yüzyılın 30'lu Yıllarına Kadar Mesta (Karasu) Vadisiyle Batı Rodoplarda İslam ve Hristiyanlık)*"³⁰ adlı iki ciltlik araştırmasıdır.

Ayrıca Pomakların Osmanlı idaresi döneminde İslâmiyet'i kabul eden Balkanlar'ın yerel bir halkı oldukları iddiası da dile getirilmektedir. Bu iddianın savunucuları arasında Halil İnalçık gibi günümüz tarihçileri de bulunmaktadır. İnalçık, Balkanlar'daki Boşnak, Müslüman Arnavutlar ve Pomakları Osmanlı idaresi döneminde ana dilini kullanmayı sürdüren İslamlaşmış halklar olarak görmektedir.³¹

Nevrokop kazası da Pomakların yaşadığı yerler arasındadır. Pomaklar genelde kazanın doğu tarafında yer alan köylerde oturmaktadırlar. Genellikle tarım ve ziraat ile meşgul olan Pomaklar, kaza genelinde Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluştururlar. Osmanlı idaresi, Müslüman nüfusu etnik kökenine göre ayırmadığından Pomakların sayısı konusunda resmi belge ve sâlnâmelerden bilgi edinilememektedir. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonlarında bölgeyi dolaşan Kınçov, bölgedeki etnik dağılım hakkında bilgi vermektedir. Kınçov'un, bu çerçevede verdiği istatistikler içerisinde Pomaklar da ayrı bir grup olarak zikredilmiştir.

²⁷ A. Cevat Eren, "Pomaklar", **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Basımevi, C. IX, İstanbul 1964, s. 572.

²⁸ Mehmed, a.g.e., s.36.

²⁹ Strashimir At. Dimitrov, "Demografski Otnoşeniya i Pronikvane na İslâma v Zapadnite Rodopi i Dolinata na Mesta prez XV – XVII v." BAN, Sofia 1965, **Rodopski Sbornik**, C. I, s. 63 – 114.

³⁰ Evgeniy Radushev, **Pomatsite Hristianstvo i İslam v Zapadnite Rodopi s Dolinata na r. Mesta, XV – 30-te godini na XVIII v.**, Sofia 2005.

³¹ Halil İnalçık, **Osmanlılar - Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yay., İstanbul 2010, s.207.

Kınçov'un verdiği istatistikler göz önünde bulundurularak Pomakların yaşadıkları köyleri ikiye ayırmak mümkündür. Sadece Pomakların yaşadıkları köyler arasında Teplen'de 135, Beslen'de 35, Kaşıtsa'de 28, Rakiştan'da 120, Lozne'de 40, Lıkoviçe'de 100, Brezniçe'de 195, Korniče'de 90, Lijniçe'de 65, Bukovo'da 40, Ribново'da 105, Gorno Dryanovo'da 45, Oreşe'de 40, Dolno Dryanovo'da 70, Pletena'da 190, Dibniçe'de 75, Fustane'de 65, Blatska'da 50, Kruşevo'da 55, Debren'de 70, Fırgovo'da 45, Bogolin'de 13, Manastırcık'ta 65, Slaştın'de 90, Vılkosel'de 65, Ablaniçe'de 210, Briştın'de 35, Vitovo'da 85, İzbišta'da 60, Tuhovišta'da 70 ve Godeşevo'da 65 hâne olmak üzere toplam 31 köyde 2416 hâne Pomak nüfusu bulunmaktadır.³²

Ayrıca Bulgarlarla beraber Filipovo'da 35, Osikovo'da 65, Skrebatno'da 60, Dolyan'da 45 ve Satovça'da 200 olmak üzere 5 köyde toplam 405 hâne Pomak nüfusu vardır. Buna göre kaza genelinde toplam 2821 hâne Pomak nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca Nevrokop'un Çeç denilen bölgesinde ve tamamı Pomaklardan ibaret olan 45 köyde 2846 hâne vardır. Böylece 81 köyde toplam 5667 hâne Pomak nüfusu bulunmaktadır.

b. Gayrimüslimler

(1). Hıristiyanlar

(a). Bulgarlar

Bulgarlar kaza genelinde çeşitli yerlerde oturmaktadır. Başta merkez kasaba olmak üzere 50 farklı köy ve çiftlikte Bulgar nüfusu mevcuttur. Merkez kasabada Bulgar Eksarhlığı'na tâbi 135 ve Rum Patrikhânesi'ne bağlı 20 hâne olmak üzere toplam 155 Bulgar hânesi bulunmaktadır.³³

Tamamen Bulgar nüfuslu köyler arasında Gaytanine'de 150, Lyaska'da 90, Paril'de 50, Lofça'da 220, Karaköy'de 200, Kumaniç Çiftliği'nde 130, Libahovo'da 270, Baniçan'da 60, Üçdoruk Çiftliği'nde 65, Dağ Çiftliği'nde 105, İsradne Çiftliği'nde 20, Burcoza Çiftliği'nde 12, Halim Ağa Çiftliği'nde 15, Cedit Çiftliği'nde 25, Musomişte'de 100, Livadišta'da 70, Butim'de 65, Çereşovo'da 170, Obidim'de 230, Kremen'de 190, Eleşniçe'de 280, Gostun'da 75, Osenovo'da 65, Kovaçeviçe'de 200, Leştın'de 60,

³² Kınçov, a.g.e., s. 269-274.

³³ Kınçov, a.g.e., s. 236.

Baldevo'da 55, Hisarlık iftliđi'nde 50, Marevo iftliđi'nde 45, Leřtan'da 80 ve Girmen'de 200 hâne olmak üzere 30 köy ve çiftlikte 3347 hâne Bulgar yaşamaktadır.

Diğer etnik gruplarla birlikte yaşadıkları yerleşim yerleri arasında Teşovo'da 200, Lıka'da 60, Tırlis'te 230, İstarçışta'da 300, Rundi'de 180, Lise'de 40, Zırnevo'da 300, Vezme'de 140, Belotiņe'de 260, Sadovo'da 60, Singirt-i Bâlâ'da 45, Singirt-i Zîr'de 80, Petrelik'te 10, Guşterak'ta 25, Filipovo'da 15, Osikovo'da 60, İskrebatno'da 140, Fotoviřta'da 80, Dolyan'da 205 ve Satovça'da 120 hâne olmak üzere toplam 20 köyde 2550 hâne Bulgar nüfûsu mevcuttur.³⁴

Kaza merkezinde 155, 50 köy ve çiftlikte 5897 olmak üzere kaza genelinde 6052 hâne Bulgar nüfûsu bulunmaktadır.

(b). Rumlar

Nevrokop kazasında gayrimüslim gruplardan ikinci büyük çoğunluğu Rumlar oluşturur. Rumların 1882 sayımına göre kaza genelindeki sayısı 562'si kadın ve 591'i erkek olmak üzere 1153'tür.³⁵ Buna göre Rumlar genel nüfûsun %1,31'ni oluştururlar.

(c). Romanlar

Romanlara kaza genelinde çok az oranlarda rastlanmaktadır. Kınçov'un verdiği bilgide kaza merkezinde 5 Grek gayrimüslim Roman hânesi vardır. Ayrıca Vilkovo köyünde de 10 Roman hânesi bulunmaktadır. Böylece Nevrokop kazasında toplam 15 Roman hânesi bulunmaktadır.³⁶

(d). Ulahlar

Kınçov'un verdiği bilgide Ulahlar, İstarçışta köyünde 8, Belotiņe köyünde 15 ve Nevrokop'ta 55 hâne olmak üzere toplam 78 hâne nüfûsa sahiptirler.³⁷ Ancak 13. def'a olarak basılan Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi'ne göre Nevrokop kasabasına iki buçuk saat mesafe uzaklıkta bulunan Papaz ayır iftliđi'nde 59 hânedeki 445 Ulah'ın yaşadığı

³⁴ Kınçov, a.g.e., s. 271-274.

³⁵ Karpat, a.g.e., s.176.

³⁶ Kınçov, a.g.e., s. 236, 272.

³⁷ Kınçov, a.g.e., s. 236, 271, 272.

gösterilmektedir.³⁸ Muhtemelen Kınçov'un merkez kasabada zikrettiği 55 Ulah hânesi Papaz Çayırı Çiftliğinde bulunan Ulah nüfusunun aynısıdır.

(2). Yahudiler

Nevrokop kazasında Yahudiler de az oranda rastlanan gayrimüslim gruplarından bir tanesidir. 1882 genel sayımına göre Nevrokop kazasında 20'si kadın ve 33'ü erkek olmak üzere toplam 53 Yahudi bulunmaktadır.³⁹ Kınçov, Nevrokop'ta 12 Yahudi hânesinin bulunduğunu zikreder ki⁴⁰ bu, yukarıda verilen genel sayım rakamlarıyla da örtüşmektedir.

2. Köylerdeki Nüfus

Nevrokop, Selânik Vilâyeti dâhilinde köylerin sayısı bakımından en büyük kazalardan biridir. Toplam 128 köy ve çiftliği vardır. Aşağıda verilen tablo 1894 yılında düzenlenen sâlnâmeden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra bölgeyi gezen Kınçov, bu köyler hakkında istatistikî bilgiler de vermektedir. Bir karşılaştırma yapılabilmesi için resmi rakamların yanında Kınçov'un⁴¹ verdiği istatistikler de tabloda gösterilmiştir.

Ancak belirtilmesi gereken bir husus da şudur: Kınçov bölgeyi dolaşmış olmasına rağmen birçok yerleşim birimi hakkında verdiği rakamlar yuvarlamadır. Resmi istatistikler ile örtüşen verileri olduğu gibi, tamamen değişik ve kabul edilemez verileri de bulunmaktadır. Tabloda, sözkonusu köylerin Osmanlıca isimlerinin yanı sıra bugün kullanılan Bulgarca veya Yunanca isimleri de yazılmıştır.

³⁸ Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, def'a 13, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1312/1894, s. 449.

³⁹ Karpat, a.g.e., s. 177.

⁴⁰ Kınçov, a.g.e., s.236.

⁴¹ Kınçov, a.g.e., s. 269-274.

TABLE 2: NEVROKOP KAZASINA TABİ KÖY VE ÇİFTLİKLERİN NÜFUSU

	İsim	Nev'i	Sâlnâmelere göre (hâne)	Kınçov'a göre (hâne)	Nüfus (kişi)	Kaza merkezine uzaklık saat : dakika
1.	اورمان چفتلی Orman Çiftliği*	çiftlik	18	12	80	: 30
2.	چارکی چفتلی Çarki Çiftliği*	çiftlik	1	-	16	: 30
3.	جدید چفتلی Cedid Çiftliği*	çiftlik	21	25	140	: 30
4.	داغ چفتلی Dağ Çiftliği Добротино	çiftlik	82	105	535	1:00
5.	اسراده چفتلی İsradne Çiftliği Средна	çiftlik	9	20	125	1:00
6.	حليم اغا چفتلی Halim Ağa Çiftliği*	çiftlik	8	15	69	1:00
7.	اوچطروق چفتلی Uçdoruk Çiftliği Делчево	çiftlik	86	65	555	1:00
8.	پاپاس چانری اولاحنری Papaz Çayırı Ulahları Попови Ливади	çiftlik	59	-	455	2:30
9.	قوپریلان Koprılan Копривлен	Köy	65	80	340	1:00
10.	لباحوه Libahovo Илинден	Köy	265	270	1140	2:30
11.	لیقه Lika Лъки	Köy	92	80	456	4:00

12.	لاسقه Lyaska Ново Лески	Köy	79	90	375	1:30
13.	غيطاننه Gaytanine Гайтаниново	Köy	175	150	849	4:00
14.	لوفچه Lofça Нова Ловча	Köy	183	220	895	5:00
15.	پاريل Paril Парил	Köy	47	50	200	4:30
16.	زيرنوه Zirnevo Κάτω Νευροκόπι	Köy	362	370	1822	7:00
17.	ولقوه Vilkovo Χρυσοκέφαλος	Köy	101	100	589	6:00
18.	وزمه Vezme Εξοχή	Köy	206	260	1035	4:00
19.	قره كوی Karaköy Κατάφυτο	Köy	245	200	1240	6:00
20.	لالوه Lyalevo Лялево	Köy	119	100	590	2:00
21.	تешوه Teşovo Тешово	Köy	224	220	1100	4:00
22.	مصومشته Musomişte Мусомища	Köy	137	100	810	:30
23.	روندي Rundi Κάτω Βροντού	Köy	278	230	1430	8:30

24.	ليسه Lise Οχυρό	Köy	197	160	1010	8:00
25.	قومانيچ چفتلكى Kumaniç Δασωτό	Çiftlik	128	130	644	6:00
26.	استارچيشته İstarçişte Περιθώριο	Köy	407	408	1815	8:00
27.	طربلس Tırlis Βαθύτοπος	Köy	358	300	1711	6:00
28.	تېلان Terlan Теплен	Köy	66	135	371	5:00
29.	پتراليت Petralit Петрелик	Köy	58	60	370	2:30
30.	بسلان Beslan Беслен	Köy	57	35	307	5:00
31.	راكشطان Rakiştan Κατάγλωρον	Köy	177	120	1121	7:00
32.	دبره جك Debrecik Αγλαδομηλέα	Köy	33	-	200	8:00
33.	لوزنه Lozne Κρεμαστά	Köy	50	40	219	8:00
34.	لقويچهء بالا Lukoviçe-i bâlâ Λακκούδα	Köy	88	100	599	9:00
35.	استرانان İstranan	Köy	55	60	284	10:00

	Πέρασμα					
36.	پروخ Peruh Άγιος Πέτρος	Köy	58	-	350	9:00
37.	ويرشان Virşan Βήρσαν	Köy	31	35	184	9:00
38.	صادوه Sadovo Садово	Köy	65	86	371	2:00
39.	بلاجان Blaçan Αχλαδέα	Köy	56	40	1124	7:30
40.	سنكرتهء بالا Singirti-i bâlâ Хаджидимово	Köy	37	70	303	2:00
41.	سنكرتهء زير Singirti-i zîr Хаджидимово	Köy	160	110	665	2:00
42.	بلاتنجہ Blatinçe Λευκόγεια	Köy	322	275	1243	4:00
43.	محله جك Mahallecik Τιμόθεος	Köy	36	-	163	4:30
44.	بوتيم Butim Κριθαράς	Köy	62	65	366	6:00
45.	لواديشته Luvadişte Λιβαδάκιον	Köy	66	70	407	6:30
46.	غوشتراق Guşterak Χάρακας	Köy	66	45	365	5:00
47.	پريچه Periçe*	Köy	69	55	340	4:00

48.	چیره شوه Çereşovo Παγονέριο	Köy	185	170	970	8:00
49.	لوژنيچه Lozniçe Лъжница	Köy	66	65	429	1:30
50.	قورنيچه Korniče Корница	Köy	111	90	757	2:00
51.	برز نيچه Brezniçe Брезница	Köy	109	195	821	3:00
52.	كره من Kremen Кремен	Köy	179	190	1097	4:00
53.	اوبدم Obidim Обидим	Köy	217	230	1235	5:00
54.	غستون Gostun Гостун	Köy	100	75	560	8:00
55.	فليب Filip Филипово	Köy	81	50	417	6:00
56.	بوڤوه Bukovo Буково	Köy	44	40	25	5:00
57.	رينه Ribne Рибново	Köy	105	105	625	4:00
58.	اوسيكوه Osikovo Осиково	Köy	110	125	680	4:00
59.	اسقره پوطنه Ískrebatne Скребатно	Köy	176	200	987	3:00

60.	ديرانوہ عبلا Dryanovo-i bâlâ Горно Дряново	Köy	57	45	311	3:00
61.	حطويشته Hotovišta Огняново	Köy	145	100	637	1:30
62.	بالدوه Baldevo Балдево	Köy	55	55	257	2:00
63.	سيروپول Siropol Господинци	Köy	49	45	285	2:00
64.	بانيچه Baniçe Баничан	Köy	69	60	340	2:30
65.	اوسنوه Osenovo Осеново	Köy	92	65	520	8:00
66.	لشتان Lešten Лещен	Köy	75	60	425	3:00
67.	قواچويچه Kovaçeviçe Ковачевица	Köy	235	200	1135	3:00
68.	الشينجه Eleşniçe Елешница	Köy	304	280	1271	9:00
69.	دوبنيجه Dupniçe Дъбница	Köy	77	75	355	1:30
70.	فستانه Fistane Хвостяне	Köy	39	65	230	2:00
71.	بلاسقه Blaska Блатска	Köy	33	50	215	2:00

72.	ابلاڻيچه Ablaniçe Абланица	Köy	185	210	1030	4:00
73.	بو غلين Bogolin Боголин	Köy	27	13	158	4:00
74.	والقوسل Vilkosel Вълкосел	Köy	167	65	940	4:00
75.	اسلاشتان İslaştan Слащен	Köy	143	90	794	5:00
76.	غودشه Godeşevo Годешево	Köy	84	65	590	6:00
77.	ديرانوہ عزير Dryanovo-i zîr Долно Дряново	Köy	64	70	287	3:00
78.	طهويشته Tuhovişte Туховица	Köy	122	70	569	6:00
79.	ويطوه Vitovo Δέλτα	Köy	93	85	336	9:00
80.	ايزبيشته İzbišta Αγριοκερασεά	Köy	96	60	544	9:00
81.	پلتنه Pletna Плетена	Köy	148	190	757	6:00
82.	ساتوفچه Satovça Сатовча	Köy	262	320	1249	6:00

83.	دوليان Dolyan Долен	Köy	258	250	1084	5:00
84.	لوبچه Lürçe Любча	Köy	66	55	351	7:00
85.	اوسينه Osina Осина	Köy	43	-	282	7:00
86.	سرچان Sırçan Црънча	Köy	55	-	350	7:00
87.	ماريلو Marilovo, Marulevo Ваклиново	Köy	57	50	395	7:00
88.	ژيزوه Jiževo Жижево	Köy	103	60	500	8:00
89.	قوچان Koçan Кочан	Köy	155	25	973	5:00
90.	قره بول Kırbul Крибул	Köy	56	-	290	5:00
91.	فرغوه Fırgovo Фъргово	Köy	50	45	307	5:00
92.	قورشوه Kruşevo Крушево	Köy	55	55	347	2:00
93.	اوره شه Oreşe Ореше	Köy	55	40	224	3:00
94.	ديبران Debran	Köy	96	70	572	2:00

	Дебрен					
95.	حصارلق Hisarlık Заграде	Köy	96	50	345	1:30
96.	غرملان Grimlyan Гърмен	Köy	146	200	650	1:30
97.	بوروه Borovo Ποταμοί	Köy	193	140	885	10:00
98.	ديبلان Diblyan Διπλοχώριον	Köy	75	50	385	9:00
99.	مالوشيشته Maluşişte Μελισσομάνδρα	Köy	65	60	381	9:00
100.	استرانجك İstrancık Πολύλιθον	Köy	12	25	66	9:00
101.	قوستن Kosten Ψυχρόν	Köy	31	-	150	9:00
102.	اوشتيجه Uştiçe Μικρομηλιά	Köy	98	90	555	10:00
103.	لقويچهء زير Lukoviçe-i zîr Μικροκλεισούρα	Köy	60	50	286	10:00
104.	مزدل Mijdel Μυλόπετρα	Köy	53	60	280	10:00
105.	اوسينجه لر Osınçeler Σιδηρόνερο	Köy	157	140	735	12:00
106.	لوفتشته Luftişte	Köy	62	80	393	11:00

	Καλλίκαρπο					
107.	لورجوه Lorçeno*	Köy	67	-	310	12:00
108.	غلولم Gulum Πλακόστρωτον	Köy	58	50	225	13:00
109.	لېبان Luban Σκαλωτή	Köy	84	100	393	12:00
110.	روسقوه Ruskono Καισαριανόν	Köy	33	50	155	14:00
111.	قلوشلر Kuluşlar Κλειστά	Köy	90	60	375	13:00
112.	غرژدل Grijdel Μαγνήσιον	Köy	63	70	375	13:00
113.	لاديقوز Ladikoz Οροπέδιο	Köy	107	60	425	13:00
114.	پاپاس Paraz Παππάδες	Köy	73	60	405	10:00
115.	دېره ژل Debrejel*	Köy	74	60	372	11:00
116.	تیسوه Tisovo Μαυροχώριον	Köy	52	200	410	10:00
117.	بریشان Briştan Бръщен	Köy	53	50	274	10:00
118.	راشه Raşeno Λειμών	Köy	127	150	565	11:00
119.	قالچوه	Köy	42	40	268	12:00

	Kalçevno*					
120.	پریبونیہ Pribunye Βουνοχώριον	Köy	42	60	230	11:00
121.	پوچان Poçan Πότσεν	Köy	51	-	290	10:00
122.	اوره كز Orakez*	Köy	41	-	225	12:00
123.	بورانچك Burancık Βραχχωρί	Köy	34	-	176	10:00
124.	ویرزہ نیشتہ Virzenište*	Köy	47	-	210	14:00
125.	قولاریہ Kolariye Ερημοκκλησιά	Köy	29	50	160	9:00
126.	مناسترجق Manastırcık Εκκλησιάκι	Köy	47	40	175	11:00
127.	شوردیلوه Şurdilovo Σουρδύλοβο	Köy	22	40	160	9:00
128.	قاشیتچه Kaşıtçe Κριθαρίστρα	Köy	57	80	242	9:00
	Genel Toplam		13.058	11.849	68.422	

* işaret konulan yerleşim birimleri tespit edilememiştir.

- işaretli yerler hakkında Kınçov'un istatistikleri arasında bilgi bulunamamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT ÇAĞINDA NEVROKOP

I. TANZİMAT'TAN SONRA NEVROKOP'TAKİ GELİŞMELER

Sözlükte “düzenlemek, sıraya koymak, ıslah etmek” anlamındaki *tanzîm* kelimesinin çoğulu olan *tanzîmât*, literatürde “mülkî idareyi ıslah ve yeniden organize etme” manasında kullanıldığı gibi ayrıca bu düzenlemelerin yapıldığı dönemi ifade eder. 3 Kasım 1839’da ilân edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile başlatılan dönemin ilk icraatlarının, 1830 yılına kadar götürülebileceği ortaya konmuştur.⁴²

Mevcut kurumların yeniden düzenlenmesini hedef tutan Tanzimat’la birlikte, Osmanlı Devleti’nin her sahasında yeni bir dönemin başladığı pek çok araştırmacının geleneksel yaklaşımı olarak nitelik kazanmıştır.⁴³ Aynı zamanda Tanzimat, yönetimin modernleştirilmesi ve düzenlenmesini hedeflemiştir. Bu ise ön planda gelirlerin artırılması, yani malî merkezîyetçilik sistemini getirmeye yöneliktir. Bâb-ı Âli bu kontrolü sağlamak amacıyla taşraya vali derecesinde yetkili muhasıllar tayin etmiştir. Bu uygulama, vergi toplamak gibi önemli bir işlemin valilerin, yerel ayan ve eşrafın elinden alınması ve kötü uygulamaların ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir.

Tanzimat Fermanı’nın okunmasının hemen akabinde yeni usûl çerçevesinde taşraya muhasıllar tayin edilmiştir. Muhasıllar, ellerine verilen talimatı gittikleri yerlerde bütün ileri gelenlerin önünde okuyup, anlamını halka açıklamakla sorumluydu. Bundan sonra her yerde kurulan Muhasıllık Meclisleri üyeleri ile birlikte muhasıllar, gittikleri yerin durumuna göre verginin tespit, tevzi ve peşin tahsilini yapma, gerekli masraflara bu toplanan miktardan harcama ve artan kısmı ise hazineye göndermekle mükellef

⁴² Ali Akyıldız, “Tanzimat”, *DİA*, C. XL, İstanbul 2011, s. 1.

⁴³ Abdüllatif Şener, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, *150. Yılında Tanzimat*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 259.

bulunuyorlardı.⁴⁴ Bu çerçevede Nevrokop'a da bir muhassıl atıldığı 30 Muharrem 1256/3 Nisan 1840 tarihli tezkire-i seniyyeden anlaşılmaktadır. Aşağıda söz konusu tezkirenin bir kısmı verilmiştir:⁴⁵

“..... hazret-i şâhânedede va'z ve icrâ buyurulmuş olan Tanzîmât-ı Hayriyye usûlünce muhassıl nasb ve tayin kılınan mahallerden Gerede ve Marmara ve Tırnova ve Karamürsel ve Bandırma ve Antalya ve Adapazarı ve Safranbolu ve Bartın ve Lefke ve Nevrokop ve Bolu kazalarıyla İstanköy cezîresi muhassıllarının mahall-i me'muriyetlerine muvâsalat ve icrâ-i şerîti me'murîne teveccühle mübâderet etmiş”

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, Osmanlı toprak düzeninde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. O zamana kadar bir nevi kiracı olarak, bir miktar vergi karşılığında *mîrî* araziden geçimini sağlayan köylü zümresi, bundan sonra irsen bulunduğu ve işlettiği toprağın mülken sahibi olmuştur.⁴⁶

Tanzimat çağında Nevrokop şehrinin durumu şu şekildeydi: Kaza merkezi 20 mahalleye bölünmüş olup 2885'i erkek ve 2970'i kadın olmak üzere toplam 5855 kişilik nüfusu bulunmaktaydı. Kasabada 1434 hâne, 598 dükkân, 21 han, 12 cami, 7 tekke, 2 kilise ve 7 Müslüman ve 2 gayrimüslim mektebi vardı. Resmi binalar ise bir hükümet konağı, bir askerî kışla, bir hastane, bir cephane ve bir depodan ibarettir.⁴⁷

II. TANZİMAT'TAN I. BALKAN SAVAŞINA KADAR NEVROKOP

A. EKONOMİK YAPI

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanıyla en çok hedeflediği malî kontrolün sağlanması ve gelirlerin arttırılması idi. Böylece Batı'da çoktan gerçekleşmiş Sanayi Devrimi'ni kendi devletinde uygulamaya başlayacaktı. Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları, Avrupa'da gözlemlenen bu önemli ekonomik kalkınma akımının dışında kalmıştı. Bununla birlikte, Avrupa'nın bu en az gelişmiş bölgesinin bile yavaş yavaş modernleşmeye başladığı ondokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren o zamana kadar

⁴⁴ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 33.

⁴⁵ BOA, HAT., nu. 1424/58246, 30 Muharrem 1256; Belgenin sureti için bkz. Ek 7.

⁴⁶ Hüdai Şentürk, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.38.

⁴⁷ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, def'a 14, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1313/1895, s. 407.

izlenebilen son derece önemsiz çaptaki değişim temposunun da giderek hızlandığı, yavaş ilerleyen bir gelişme olmasına rağmen ekonominin yine de ufak çapta büyüme gösterdiği, çok yaygın olarak paylaşılan bir görüş niteliğindedir. Ancak yakından bakıldığında, Balkanlar'da ekonominin, esas yapısı itibariyle gelişmeye yatkın olmasa da, kendine özgü bir değişim dinamiğinin etkisi altında kaldığı ve bu dinamik yapı sayesinde uzun zamandır süregelen gerileme eğiliminden kurtularak farklı bir yöne yöneldiği görülmüştür.⁴⁸

Nevrokop kazasının ana geçim kaynağı tarım olduğu için Osmanlı idaresi köylü halktan yıllık olarak öşür denilen onda bir oranında vergi alıyordu. Sofya Milli Kütüphanesi'nde Nevrokop fonunda muhafaza edilen evrakın önemli bir kısmı öşür tahsili ile alakalıdır. Örneğin r. Haziran 1279/ Haziran 1863 tarihli bir belgede Ribne köyünün 1287 senesine ait öşrünün tahsil edildiğine dair bilgi verilmiştir.⁴⁹ Birkaç sene sonra başka bir belgede Lalevo köyünün öşürü tahsil edildiği görülmektedir.⁵⁰

Nevrokop kazasının 1309/1891-2 senesi gelir kalemleri 817.421 kuruşu⁵¹ emlak vergisi, 503.751 kuruşu temettu vergisi, 631.555 kuruşu bedel-i askeri, 873.925 kuruşu ağnam rusumu, 25.225 kuruşu canvar rusumu, 1.243.857 kuruşu i'şar rusumu, 16.350 kuruşu rusûm-ı mütenevvia, 7.451 kuruşu orman hâsılatı, 137.838 kuruşu tapu hâsılatı, 31.291 kuruşu mahkeme haraçları, 52.088 kuruşu hasılat-ı müteferrika, 62.192 kuruşu mearif-i hassa-i iânesi ve 124.385 kuruşu menafi'-i hassa iânesi olmak üzere toplam 4.527.329 kuruştur.⁵²

1324/1906 tarihinde yayınlanan 19. Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi'nde yer alan verilere göre Nevrokop kazasının 1321/1903-4 yılına ait geliri şöyledir: 20 para 814.237 kuruş emlak vergisi, 153.530 kuruş temettu vergisi, 819.400 kuruş bedel-i askeri, 20 para 851.394 kuruş ağnâm rusumu, 22.320 kuruş canvar rusumu, 1.270.207 kuruş işâr rusumu, 25 para 23.723 kuruş rusûm-ı mütenevvia, 20.226 kuruş orman hâsılâtı, 20 para 30.713 kuruş tapu hâsılâtı, 15 para 18.352 kuruş mehâkim harçları, 10 para 69.546 kuruş hâsılât-ı

⁴⁸ Michael Palairat, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2000, s. 1.

⁴⁹ NBKM, Nevrokop, nu. 126A.171, r. Haziran 1279/Haziran 1863.

⁵⁰ NBKM, Nevrokop, nu. 126A.172, 11 Rebiülevvel 1285/2 Temmuz 1868.

⁵¹ Tanzimatla birlikte para sistemine bir düzen vermek için bazı girişimler yapılmıştır. Önce kaime çıkarılmış, sonra ise Tashih-i Ayar fermanıyla sikke hususu düzenlenmiştir. Sikkeler 100 ve 50 kuruş, altın 20-110 ve 5 kuruşluk gümüş sikkeler basılmıştır. Bkz. Ali Akyıldız, **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo Ekonomik Etkileri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 15.

⁵² **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 13, s. 448.

müteferrika, 121.852 kuruş ziraat sandığı, 106.001 kuruş duyun-ı umumiye, 28.950 kuruş belediye dairesi ve 11.850 kuruş maarif. Buna göre Nevrokop kazasının sözkonusu yıla ait toplam geliri 110 para 4.292.755 kuruştur.⁵³

Yukarıda 1309/1891-2 ve 1324/1906 yıllarına ait gelir kalemleri verilmiştir. İki dönemin karşılaştırması yapıldığında büyük bir artış olduğu görülmektedir. Söz konusu artış malî noktada sağlanan istikrarın yanı sıra gelişmeye başlayan tütün ve diğer bazı tarım ürünlerinin ihracatı sayesinde gerçekleşmiştir.

Nevrokop kazanın 1324/1906 yılına ait giderleri ise kalemler bazında şu şekildedir: dâhiliye 47.886 kuruş, adliye 71.418 kuruş, şer'iyeye 27.968, maliye 97.719 kuruş, şahıs maaşları 7.272 kuruş, askeri emeklileri ve yetimler 53.778 kuruş, olağanüstü 1.008 kuruş, değişik giderler 5.000 kuruş, ziraat 11.500 kuruş, duyun-ı umumiye 48.711 kuruş, belediye dairesi 38.950 kuruş ve maarif dairesi 13.166 kuruş olmak üzere toplam 424.376 kuruş.

Aynı yıl Nevrokop'tan elde edilen tarım ürünleri ve miktarları ise şöyledir: 4.500.000 kıyye⁵⁴ buğday, 6.500.000 kıyye çavdar, 470.000 kıyye arpa, 120.000 yulaf, 3.900.000 kıyye mısır, 50.000 kıyye pirinç, 8.000 kıyye darı, 6.000 kıyye burçak, 800 kıyye nohut, 800.000 kıyye fasulye, 3.000 kıyye mercimek, 50.000 kıyye patates, 65.000 kıyye soğan, 2.500 kıyye sarımsak, 648.637 kıyye tütün, 50.000 kıyye elma, 60.000 armut, 50.000 kıyye erik, 1.500 kıyye badem, 60.000 kıyye ceviz, 8.000 kıyye kestane, 1.900.000 kıyye üzüm, 1.800 kıyye bal, 5100 kıyye keten ve 3.100 kıyye kenevir.⁵⁵

Görüldüğü üzere Nevrokop'ta çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmekle beraber kazanın en önemli gelir kaynakları buğday, çavdar ve mısır gibi tahıl ürünleridir. Bunun yanında şarap yapılmak üzere üretilen üzüm ile tütünün de gelir kaynakları içinde önemli bir rolü vardır.

Nevrokop şehrinde 1870 yılında 455 dükkân mevcut iken,⁵⁶ bu sayı 1894 yılında 598 dükkâna⁵⁷ yükselmiştir. Böylece 24 sene zarfında 143 yeni dükkânın açıldığı görülmektedir. Aynı şekilde kasabada 1870 senesinde 706 hâne varken bu sayı 1894

⁵³ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 19, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1324/1906, s. 417-418.

⁵⁴ Kıyye, Osmanlı Devleti'nde okkanın bir diğer adıdır. Bir okkanın karşılığı ise genel olarak 1282 gram olarak kabul edilmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 621.

⁵⁵ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 19, s. 418-419.

⁵⁶ **Sâlnâme-i Vilâyet-i Selânik**, Def'a 1, s. 87.

⁵⁷ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 13, s. 446.

senesinde 1434 hâneye yükselmiştir. Buna göre aynı süre içinde 718 hâne artışı ile şehrin nüfusunun ikiye katlandığı anlaşılmaktadır.

Nevrokop kazasında üretilen buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır ve değişik tahıl ürünlerinin yanı sıra tütün, elma ve armut gibi değişik meyveler ve sebzeler de yetiştirilmiştir. Tütün mahsulünden yıllık on bin lira kadar bir gelir elde edilmekteydi. Şarapçılık ve ipekçilik ticareti var olmasına rağmen vilâyet geneline nisbeten çok büyük öneme sahip değildir.

Kaza genelinde beş yüz kadar el tezgâhı mevcut olup, yıllık tahminen on bin top miktarı pamuklu bez imal edilmekteydi. Üretilen bu bezlerin her topu on iki kuruştan yirmi kuruşa kadar satılmaktadır. On bin arşına⁵⁸ kadar yapağı⁵⁹ dan aba⁶⁰ örülmektedir. Her arşını beş kuruştan on kuruşa kadar satılmaktadır. Dört bin metre miktarı yapağı ve kilden beyaz, siyah ve alaca renklerde kebe⁶¹ yapılıp metresi otuz kuruştan kırk kuruşa kadar satılmaktadır. Aynı şekilde yine kaza dâhilinde yıllık otuz bin kadar tarak⁶² imal edilip, adedi iki kuruştan sekiz kuruşa kadar satılmaktadır. Söz konusu mensucatın büyük kısmı ihraç edilip, az bir kısmı kaza dahilinde sarf edilmektedir.⁶³

Kaza içerisinde senede üç defa panayır kurulurdu. Bunlardan biri Agustos'un yirmi beşinci günü kurulan ve on beş gün devam eden Nevrokop şehri panayıdır. Burada her çeşit eşya ve hayvan satılarak panayır süresince sekiz bin lira arasında bir ticaret gerçekleşirdi. Diğer kasabaya altı saat mesafede Tırlis panayıdır. Ekim ayının sekizinde kurularak bir hafta devam ederdi. Burada da her nevi eşya ve hayvan satılır ve panayır boyunca üç bin liralık alış veriş gerçekleşirdi. Sonuncusu da Nevrokop'a on iki saat mesafede Oştiçe köyünün yanında bulunan Dere panayıdır. Ekim ayının yirmi altısında kurulur ve dört gün devam ederdi. Burada da panayır boyunca gerçekleşen ticaretin boyutu bin beş yüz liraya kadar ulaşırdı.⁶⁴

⁵⁸ Yaklaşık 68 santimetre tutarında bir uzunluk ölçüsü. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 78.

⁵⁹ İlkbaharda kırılan uzun ve yumuşak koyun tüyü. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 1365.

⁶⁰ Dövme yünden yapılan kalın ve kaba kumaş. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 1.

⁶¹ Kalın keçe, kalın keçeden yapılan ürünler. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 731.

⁶² Dokuma tezgâhlarında arış ipliklerini geçirmekte kullanılan alet. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 1243.

⁶³ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 14, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1313/1895, s. 408.

⁶⁴ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 20, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1325/1907, s. s.374.

B. KÜLTÜREL YAPI

Nevrokop kazası 19. yüzyılda eğitim alanında bir takım gelişmelere sahne oldu. Burada kurulan rüşdiye mektebi birçok öğrencinin yetişmesine vesile oldu. Bunlardan pekçoğu İstanbul'a giderek daha yüksek derecede ilim tahsil ediyorlar ve dönüşlerinde kazada herhangi bir medresede müderris oluyorlardı. Ancak I.Balkan Savaşı'nın çıkması bazılarının Anadolu'ya zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur. Aşağıda Nevrokop'ta yetişen bu önemli şahıslardan bazılarının hayatı verilmiştir.

1. Abdullah Efendi

Nevrokop'ta doğan Abdullah Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler çok sınırlıdır. Bilinenler arasında r.1 Teşrinievvel 1304/13 Ekim 1888 tarihinde Fatih Camii'nde dersiam olarak tayin edildiği ve müderrislik maaşına nail olduğu, 21 Rebiülevvel 1308/4 Kasım 1890'da uhdesine İbtidaî Hariç İstanbul Müderrisliği tevcih olunduğu, 1 Cemazîyelahir 1318/26 Eylül 1900'de Hareket-i Hariç'e ve 11 Şaban 1324/30 Eylül 1906'da İbtidaî Dahil'e terfi edilmesi vardır.

Abdullah Efendi r.7 Nisan 1329/20 Nisan 1913 yılında vefat etti.⁶⁵

2. Ahmet Hamdi Efendi

Bahçıvan Süleyman Ağa'nın oğlu olup 1286/1869 senesinde Nevrokop'un Hüseyincik mahallesinde doğdu. Nevrokop'ta rüştiyeyi bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Fatih Camii'nde okuyup 2 Cemaziyelahir 1319/16 Eylül 1901'de icazet aldı ve Medresetü'l-Kuzât'tan 14 Şaban 1335/5 Haziran 1917 tarihinde 5. sınıf derecesinde şehâdetnâme aldı.

Kısa bir süre sonra r.10 Teşrinisani 1333/10 Kasım 1917 tarihinde Musul'a bağlı Ma'mure kazası kadılığına tayin edilen Ahmet Hamdi Efendi'nin vefat tarihi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁶⁶

3. İbrahim Sabri Efendi

Ulemâdan Ahmet Efendi'nin oğlu olup 1287/1870 tarihinde Nevrokop kazasının Blatska köyünün Hacı Şaban Mahallesinde doğdu.

⁶⁵ Albayrak, a.g.e., C. I, s. 64-65.

⁶⁶ Albayrak, a.g.e., s. 211.

İlk tahsilden sonra rüştiyeyi bitirmiş ve 1303'te Nevrokop'ta bulunan Hüseyincik Medresesi'nde Müderris Hacı Saadettin Efendi'nin ders halkasına dâhil oldu. İki sene kadar burada ders gördükten sonra İstanbul'a gelerek Dârü'ş-Şafaka Mektebi karşısında bulunan Darü'l-Hadis-i İzzet Mehmet Efendi Medresesine kaydolup Fatih dersiamlarından Nevrokoplu meşhur âlimlerden Mustafa Fehmi Efendi'nin ders halkasına girdi. Fıkıh, hadis, tefsir, ve hikmet gibi dersleri okuyarak hocasından 2 Cemaziyelahir 1319/16 Eylül 1901 tarihinde icazetnâme aldı ve kendisine 8 Cemaziyelahir 1319/15 Eylül 1901 tarihinde İbtidai Hariç Edirne Müderrisliği ruûsu tevcih edildi. Türkçe, Arapça, Farsça ve Bulgarca bilmekteydi.⁶⁷

Otuz iki yaşında iken r.1 Temmuz 1318/14 Temmuz 1902'de Nevrokop'ta bulunan Kubbeli Medresesi Müderrisliğine tayin edildi. Meşrutiyet'in ilânını müteakip r.1 Teşrinievvel 1325/14 Ekim 1909 tarihinde Tensik Komisyonu kararı ile müderrislik vazifesi Selânik'e nakl edildi. Fakat Meclis-i Mebusân'a aksettirdiği bu durumu, tekrar Nevrokop'a dönmesini sağlamıştır. Ancak Balkan Harbi'nin ortaya çıkması ve bu bölgelerin istilâsı hicret etmelerine sebep olmuştur. Bu çerçevede İzmir'e göç etti ve maaşı bir müddet İzmir emvalinden verildi.⁶⁸

İbrahim Efendi r.18 Mart 1330/31 Mart 1914 tarihinde Hayrabolu kazası Medresesi Müderrisliği'ne tayin edilmiş, r.4 Teşrinisani 1333/4 Kasım 1917 tarihinde ise liyakat sahibi bir kimse bulunamadığından Malkara kazası Müftülüğü'ne getirildi. Sekiz nüfuslu bir aileyi Malkara'da bir caminin köşesinde geçindirmeğe çalıştı. Bu zor şartlar altında r.18 Ağustos 1335/18 Ağustos 1919'da Malkara Medresesi Müderrisliği'ne talip olup tayin edildi. Yalnız daha önce müftü olarak verdiği fetvaların gayr-ı şer'î olduğu gerekçesi ile vazifeden azl edildi. Bu fetvaların vekil bıraktığı bir zamanda ve zuhul eseri olarak verildiğini kabul eden İbrahim Sabri Efendi, sonradan Ders Vekâletince İlm-i Ferâiz ve Tevsi-i İntikâl Komisyonu'nca imtihana tabi tutulmuş ve liyakatı ortaya çıktığından tekrar Malkara'ya müftü tayin edilmiştir.⁶⁹

İbrahim Sabri Efendi I. Dünya Savaşı sonrası r.1 Ağustos 1336/1 Ağustos 1920 tarihinde bu görevinden ayrıldı.⁷⁰ Vefatı konusunda ise bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁷ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 171.

⁶⁸ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 171.

⁶⁹ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 171.

⁷⁰ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 170-171.

4. İsmail Hakkı Efendi

Mustafa Sıtkı Efendi'nin oğlu olup 1268/1852 senesinde Nevrokop'ta Hacı Şaban mahallesinde doğdu. 1287/1870'te İstanbul'a gelerek Çarşamba'da Şeyhülislam Debbağzade Mehmet Efendi Medresesine talebe olarak kaydoldu ve Hafız Şâkir Efendi'den 1308/1891'de icazet aldı.

İcazet aldıktan sonra memleketi olan Nevrokop'a döndü ve buranın müftüsü oldu. Bu arada talebe de okutmağa başlayan İsmail Efendi, bu faaliyetini fahrî olarak 1325/1907 yılına kadar devam ettirdi. Bu tarihten sonra Anadolu'ya gelerek r. Mayıs 1329/ Mayıs 1913'te Karaman Müftüsü oldu.⁷¹ Vefat tarihi hakkında ise bilgi bulunamamıştır.

5. Kemal Zaim Bey (Ahmet Kemal SUNEL)

1889 yılında Nevrokop'ta doğdu. İlköğrenimini nerede bitirdiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra İstanbul'a gelerek İstanbul Darû'l-Fünûn Fen Şubesi'ne kaydoldu. Bu okulda ikinci sınıfa kadar öğrenim gören Kemal Zaim, Fransa'ya giderek Eks-Marsilya Üniversitesi'nden mezun oldu. Bir ara Fransa'da ihtisas yaptıktan sonra Türkiye'ye döndü ve 15 Ekim 1909 yılında Eyüp Sultan Rüştîye Mektebi'nde Matematik öğretmen vekili olarak göreve başladı. 1921 yılında Üsküdar Sultanî'sinde Fransızca, Çamlıca Kız Sultanî'sinde ve Galatasaray Koleji'nde ise Matematik öğretmeni olarak çalışmaya başladı.

Kemal Zaim Bey, 1 Eylül 1925'te Maarif Vekâleti 1. Sınıf Müfettişliğine, 30 Mayıs 1926'da Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğüne atandı. 13 Ekim 1927'de ise Maarif Vekâleti Müsteşarlığına atandı.⁷² Bu görevde iki yıl kaldıktan sonra 18 Aralık 1929 seçimlerinde III. Dönem Konya Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi.⁷³ Hafıza Ayşe ile evlenen Kemal Zaim, bu evlilikten iki çocuğu oldu. 15 Kasım 1967 yılında vefat etti.⁷⁴

⁷¹ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 277.

⁷² <http://mub.meb.gov.tr/mustesarlarimiz.php?x=5&t=0>, (15.03.2012).

⁷³ **TBMM Albümü 1920-2010**, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, C. I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2. b., Ankara 2010, s. 160.

⁷⁴ **TBMM Albümü 1920-2010**, s. 160.

6. Mahmud Hamid Efendi

Rençber sınıfından Musa Ağa'nın oğlu olup Haziran r.1293/1877 tarihinde Nevrokop'ta doğmuştur. Nevrokop rüşdiyesini r.1308/1892 senesinde bitirmiş ve tahsil için İstanbul'a gelmiştir. Fatih dersiamlarından Tortumlu İbrahim Ferîd Efendi'nin ders halkasına devama başlamış ve r.1323/1907'de icazet almıştır. Ruûs imtihanını kazanmış ve r.1325/1909'da Fatih Camii dersiamları arasına katılmıştır.⁷⁵

Daha sonra r.1326/1910'da Darü'l-Hadis-i İzzet Mehmet Efendi Medresesinde ikamet etmeye başlamış ve Fatih dersiamlığına devam edilmiştir. Nevrokop'ta doğan ve İstanbul'da vefat eden bu değerli ilim adamının hayatı hakkında pek az bir bilgi mevcuttur.⁷⁶ Hüseyin Şem'i Mihrap dergisinde hayatı hakkında bir makale yazmış ve kendisinden âlim, fâzıl ve kâmil bir şair olarak söz etmiştir.⁷⁷

Mahmud Hoca, ilmini paylaşabilecek bir mecra arar ve bunun için 1301/1884 yılında Haver dergisini kurar ve muharrirliğini üstlenir. Haver dergisi 4 sayı olarak çıkmış, sonra kapanmıştır. Bu dergide editörlük görevi üstlenen Mahmud Hamid Efendi, 1. sayıda "Mukaddime" başlığıyla ilmin faziletinden bahseden 3 sayfalık bir yazı;⁷⁸ 2. sayıda "Fihrist-i Usûl-ı Kelâmiye" başlığı altında kelâm hakkında 4 sayfalık bir yazı;⁷⁹ 3. sayıda "Mebâhis-i Kelâmiye" başlığıyla yayınlanan 5 sayfalık makalesinde yine kelâmî konuları yazmayı sürdürmüştü⁸⁰ ve 4. sayıdaki makalesi bir önceki sayıda yayınlanan makalesinin devamıdır.⁸¹

Ne zaman ve nerede vefat ettiği konusunda çelişkili bilgi bulunmaktadır. Mehmed Süreyya vefatı konusunda Safer 1300/1882⁸² bilgisi verse de bu doğru değildir. Çünkü kesin olarak bilinen bir gerçek, bu tarihin yanlış olduğunu gösterir. O da Haver dergisini kurduğu yıl 1301'dir ve bu tarihte kendisi de bu dergide yazı yazmaktadır.

⁷⁵ Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)**, C. II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 319.

⁷⁶ Albayrak, a.g.e., C. II, s. 320.

⁷⁷ Hüseyin Şem'i, "Nevrekoplu Mahmud Efendi", **Mihrap**, C. I, S. 8, İstanbul 1340, s. 255.

⁷⁸ **Haver**, nu. 1, İstanbul 15 Cemaziye'l-ahir 1301/12 Nisan 1884, s. 1-3.

⁷⁹ **Haver**, nu. 2, İstanbul 1 Recep 1301/27 Nisan 1884, s. 33-36.

⁸⁰ **Haver**, nu. 3, İstanbul 15 Recep 1301/11 Mayıs 1884, s. 65-69.

⁸¹ **Haver**, nu. 4, İstanbul 1 Şaban 1301/27 Mayıs 1884, s. 99-104.

⁸² Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun, C. II, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996, s. 114.

7. Mustafa Fehmî Efendi

Mehmet Arif Efendi'nin oğlu olup 1264/1848 senesinde Nevrokop kazasının Dupniçe köyünde doğmuştur. Kâfiye'ye kadar babasından okumuş ve 1285/1868'de İstanbul'a gelip Fatih Çırçır yakınında Haydar Paşa Medresesine kayd olup, 1291/1874'te Çarşamba pazarı civarında Sakız Ağacı Medresesine nakl edilip burada tahsilini tamamlayarak Gümülcineli Fatih dersiamlarından el-Hâc Hasan Hilmî Efendi'den 1300/1882'de icazet almıştır.⁸³

Girdiği imtihanda ehliyetini ispat ederek Safer 1305/ Ekim 1887'de Fatih Camii'nde ders okutmaya başlamıştır. Muharrem 1310/ Temmuz 1892'de İbtida-i Hariç payesi ile İstanbul müderrisliğine Safer 1318/Mayıs 1900 tarihinde ise İbtida-i Dâhil'e terfi etmiştir. 1319/1901 tarihinden itibaren talebelerine icazet vermeye başlamıştır. İcazet verdiği sırada bir adet altın Liyakat Madalyasına nail olmuştur.⁸⁴

Fatih Camiinde tadrise meşgulken r.21 Teşrinisani 1337/21 Kasım 1921 tarihinde vefat etmiştir.⁸⁵

8. Recep Fevzi Efendi

Ticaretle meşgul olan Mehmet Efendi'nin oğlu olup r.Nisan 1286/Nisan 1870'te Nevrokop'un Pletena köyünde doğdu. İlk tahsilini köyünde bitirip ilim tahsil etmek için r.Teşrinisani 1297/Kasım 1881'de Kavala'ya gitti. Burada bulunan Mehmet Ali Paşa Medresesi'ne talebe olarak kayıt oldu. R.Eylül 1305/Eylül 1889'da İstanbul'a geldi. Fatih civarında Kazlıçeşme yakınında Çayrılı Medresesi'ne talebe olarak kayıt oldu. Rumî Teşrinievvel 1314/Ekim 1898'de Fatih dersiamlarından Hezargradlı el-Hâc Hafız Osman Hilmî Efendi'den icazet aldı.⁸⁶

Temmuz 1318/Temmuz 1902'de Nevrokop'a bağlı Satofça Medresesi'ne 150 kuruş maaşla ve İrâde-i Seniyye ile tayin edildi.⁸⁷ Koçan Medresesi müderrisinin vefatı akabinde ahalinin arzu ve talebi üzerine r.Mart 1325/Mart 1909'da mahalli idârenin kararı ile Koçan Medresesi müderrisi oldu. 1 Mart 1326/ 14 Mart 1910'da Vodina Müderrisi oldu. Fakat

⁸³ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 64.

⁸⁴ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 65.

⁸⁵ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 65.

⁸⁶ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 250.

⁸⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan arşiv taramasında bu konu hakkında herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

Vodina'da medresenin ve talebenin olmaması boşuna vakit israfına sebep olacağından r.Kanunievvel 1326/Aralık 1910'da Koçani kazası müderrisliğine nakl edildi.⁸⁸ Vefat tarihi konusunda ise herhangi bir bilgi ulaşılamamıştır.

9. Sadeddin Mehmed Efendi

Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu olup Nevrokop'ta doğdu. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Sadeddin Efendi, müderris ve dersiamlık yapmış ve 8 Şevval 1286/11 Ocak 1870 tarihinde ise vefat etmiştir.⁸⁹

10. Yusuf Efendi

Ömer Ağa'nın oğlu olup r.1300/1884 yılında Nevrokop'ta doğdu. İlk bilgileri tahsilinden sonra Kavala'ya geldi ve r.1312/1896'dan r.1324/1908'e kadar Medrese-i Hayriye'de ders görüp akabinde İstanbul'a geldi. Çarşamba'da Kazasker Mustafa Efendi Medresesi'nde r.1326/1910'a kadar dinî ve arabî ilimleri tahsil etti. Ders vekâletinde imtihana girip r.29 Kanunisani 1326/11 Şubat 1911'de Daridere kazası müftülüğüne tayin edildi. Temmuz 1329/Temmuz 1913'te ise Malkara kazası müftüsü olarak atandı.⁹⁰ Vefat ettiği yer ve zaman konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

C. MİMARÎ YAPI

1. Camiler

Nevrokop Osmanlı idaresine girdikten sonra bir Türk-İslam şehri görünümü kazanmıştır. İslam medeniyetinin temel yapılarından olan camiler Nevrokop'ta şehrin ana silüetini oluşturuyordu. Buraya gelen bütün seyyahlar mutlaka şehrin camilerinden bahsetmişlerdir. Örneğin 1847 yılında Nevrokop'u ziyaret eden Fransız seyyahı Viquesnel, şehirde gördüğü on iki minareden bahseder.⁹¹

Sâlnâmelerde Nevrokop'ta bulunan 13 cami ve 5 mescidin varlığından bahsedilir.⁹² Ancak bunların isimleri, yapılış tarihi ve hangi mahallelerde buldukları belirtilmemiştir.

⁸⁸ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 250.

⁸⁹ Süreyyâ, a.g.e. C. III, s. 22.

⁹⁰ Albayrak, a.g.e., C. IV, s. 372.

⁹¹ Viquesnel, a.g.e., s. 186.

⁹² **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 2, Selânik Vilâyet Matbaası, 1288/1871, s. 99.

Bunların içerisinde belki en eski tarihli olanı Karaca Paşa Camii'dir. Günümüzde Nevrokop'ta Osmanlı dönemi eserlerinden ayakta kalabilen tek cami budur. Kaynaklarda muhteşem kubbeli olduğu söylenen bu caminin olma ihtimali büyüktür. Cami Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Bey'in oğlu olan Mehmed Bey tarafından 1480-1490 yılları arasında yaptırılmıştır.⁹³

Nevrokop'ta bundan başka II. Bayezid dönemi vezirlerinden Koca Mustafa Paşa da birer medrese ve hamamın yanında cami yaptırmıştır. Sanat tarihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi de, Nevrokop kasabasında sadece Sadrazam Koca Mustafa Paşa Camii ve mektebinin varlığından bahseder.⁹⁴ Ayrıca Şevval 972/Mayıs 1565 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın Nevrokop'taki yetkililerinden oğlu Şehzade Mehmed'in hâtırasına bir cami ve musallâ yaptırmalarını istediği kaynaklarda var olan bilgiler arasındadır.⁹⁵

2. Tekkeler

İslam medeniyetinin oluşturduğu temel kurumlarından bir tanesi de tekke ve zaviyelerdir. Tasavvuf, sosyal hayatta dini hayatın derin bir boyutu olarak tekkeler vasıtasıyla temsil ediliyordu. Osmanlı Devleti de İslam medeniyetinin bir temsilcisi olarak Balkanlar'da hâkimiyet kurmadan önce bu coğrafyaya gönül erleri gelip tekkelerini kurmuşlardır. Bunlar Osmanlı Devleti'nin fetih sürecinde öncü görev alan kişilerdir.

Nevrokop'ta ilk tekkenin ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. İlk vilâyet sâlnâmesine göre Nevrokop'ta 8 tekke ve 6 türbe bulunmaktadır.⁹⁶ Ancak bu tekkelerin hangi tarikata ait oldukları belirtilmemiştir. Diğer kaynaklardan edinilen bilgilerden Nevrokop'taki tekkelerden bir tanesinin Halvetî tarikatının Haliliye koluna mensup olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvuf edebiyatı tarihinde *Mir'âtu'l-Âşıkîn ve Mîzânu'l-Âşıkîn*⁹⁷ gibi iki önemli eser bırakan Safranbolulu Mehmed Emîn Efendi (vefatı

⁹³ Kiel, a.g.md., s. 55. Karaca Paşa Camii'nin 2010 yılında çekilmiş fotoğrafı için bkz. Ek 9.

⁹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk**, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982, s. 140.

⁹⁵ Kiel, a.g.md., s. 55.

⁹⁶ Sâlnâme-i Vilâyeti Selânik, def'a 1, s. 87.

⁹⁷ Safranbolulu Mehmed Emin Halveti, **Mir'âtu'l-Âşıkîn ve Mîzânu'l-Âşıkîn (Âşıklara Ayna ve Terâzi)**, haz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, Alperen Yayınları, Ankara 2003.

1283/1867)⁹⁸ Nevrokop'a gelip irşad faaliyetinde bulunmuştur. Sadık Vicdanî, Mehmed Emîn Efendi hakkında verdiği kısa bilgide şunları söylemektedir:⁹⁹

“Hacı Emîn Efendi de, hakikaten hatırı sayılır şeyhlerden idi. Nesli hâlen Safranbolu'da devam etmektedir. Şeyhinden aldığı feyzi Nevrokop taraflarında yaymış olduğundan, Nevrokop Halvetîleri bütünü ile Safranbolu'ya gelirler, bu zâtın dergâhında halvet çıkarırlardı. Vefatından önce kıdemli müridini halife olarak bıraktığı ve o mürid de Nevrokop'ta şeyh olduğu için, Hacı Emîn Efendi'nin irşâd müddetinde oturduğu post, özel bir hürmet duygusuyla Nevrokop Halvetî dergâhına nakledilmiş, bundan sonra Safranbolu Halvetîleri halvet çıkarmak üzere Nevrokop'a gider olmuşlardır.”

Yukarıda verilen bilgilerden açıkça anlaşılıyor ki Nevrokop, tasavvufi hayatın canlı ve hareketli yaşandığı bir yerdir. Ayrıca Nevrokop, Balkanlar'da meşhur sufilerin yetiştiği bir yerdir. Bunların başında Şeyh Ahmed Zührî Efendi (vefatı 1157/1744 veya 1165/1752¹⁰⁰) gelmektedir. Şeyh Ahmed Zührî Efendi'nin hayatı hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Nevrokoplu¹⁰¹ olduğu söylene de bazı kaynaklarda Kayserili olduğu belirtilmiştir.¹⁰² Selanik'te Eskisaray mahallesinde zaviye kurup orada irşad faaliyetinde bulunmuştur. Tekkede zikir ayini pazar günleri icra edildiğinden Pazar Tekkesi ismini almıştır. Kendisi Halvetiyye'nin Sinaniyye kolunun Muslihiyye yolundan ayrılarak Zühriyye yolunu kurmuştur. Vefatından sonra kurduğu zaviyenin haziresinde defnedilmiştir.¹⁰³

Şeyh Zührî Ahmed Efendi bölgede önemli etkisi olan şeyhlereydi. Ancak günümüzde hiç bilinmemekte olup neredeyse unutulmuştur. Hayatı ve menkıbeleri, kurduğu tekkenin postnişinlerinden Şeyh Sâlih Lütî Efendi tarafından *“Gülşen-i*

⁹⁸ Halveti, a.g.e., s. 15.

⁹⁹ Sâdık Vicdanî, **Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)**, haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 219-220; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, C. IV, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006, s.91-92.

¹⁰⁰ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 280.

¹⁰¹ Mustafa Kara, **Balkanların Gönül Sultanları**, Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2010, s.52; Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, C. I, Meral Yayınevi, İstanbul, ty., s. 243.

¹⁰² Muhammed Kemaleddin b. Abdurrahman Haririzade, **Tibyanu Vesaili'l-Hakaik fi Beyani Selasili't-Taraik**, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi nu: 430, elyazma nüsha, y.y., C. I, vr. 101.

¹⁰³ Haririzade, a.g.e., C. I, vr. 101.

Kerâmât” ismiyle kaleme alınmıştır. Aşağıda Şeyh Zührî Ahmed Efendi’nin ilahilerinden bir dörtlük verilmiştir.¹⁰⁴

Tarîk-i Hakk’a girdinse azîmet râh-ı yabandır.
Gönül şehrine irdinse ganîmet bî-hadd-ü pâyândır.
Talepkârsan dil-ârâya nazar kıl şer’i garrâya
Cehd kıl hükmün icrâya şeriat bahr-ı ummândır.

Yukarıda adı geçenlerin dışında iki önemli şahıs daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Hacı Emîn Efendi’nin halifesi olan Nevrokoplu Şeyh Ahmed Efendi’dir. Hüseyin Vassâf’ın verdiği bilgiye göre 1312/1894 yılında yüz seneye yakın bir yaşta vefat etmiştir.¹⁰⁵ Bu nedenle 1795’li yıllarda dünyaya geldiği tahmin edilebilir. Nevrokop’ta tekkesi bulunduğundan bahsedilen Şeyh Ahmed Efendi’nin tekkesi, Hacı Emîn Efendi’nin irşad vazifesi yaptığı Halvetî tekkesi olma ihtimali büyüktür. Çünkü Nevrokop’ta Halvetî tarikatı bu zat vasıtasıyla yayılmıştır.¹⁰⁶

Söz konusu tekke hücreleriyle tevhidhâne I. Balkan Savaşı sırasında Bulgarlar tarafından yakılmış olup, türbe ve cami kârgîr yapı olduğundan yangından kurtulabilmişlerdir. Şeyh Ahmed Efendi, Şabaniye kolunun büyük şeyhlerinden olup, *Muînu’l-Mürîd*¹⁰⁷ adlı Türkçe bir eseri bulunmaktadır. Kendisine yüzbinlerce mürîd bağlanmış, zahirî ilimlerden çok bâtinî ilimlerde öne çıkmıştır. Halifeleri arasında İskeçeli Muhammed Efendi, Şeyh Hacı Ali Efendi, Nevrokoplu Şeyh Atâ Efendi, Hacı Emîn Efendi’nin damadı Şeyh Muhammed Zühdü Efendi, Şeyh Necîb Necmeddîn Efendi ve Şeyh Süleyman Efendi bulunmaktadır.¹⁰⁸

Diğer önemli zat ise Şeyh Ahmed Efendi’nin halifesi olan Şeyh Necîb Necmeddîn Efendi’dir. Nevrokop dergâhında bir süre şeyhlik yapmışsa da Balkan Savaşı sırasında bölgeden kaçarak İstanbul’a gelmiş ve burada arzuhalcilik yaparak geçimini sağlamaya çalışmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., s.234.

¹⁰⁵ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 93.

¹⁰⁶ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 93.

¹⁰⁷ Elyazma nüsha olup Ankara Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 2567 numarada kayıtlıdır.

¹⁰⁸ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 93.

¹⁰⁹ Vassâf, a.g.e., C. IV, s. 93.

3. Kiliseler

Nevrokop kazasının aslî unsuru olan Bulgarlar Ortodoks Hıristiyan inancı taşımaktadırlar. Bunun yanında kazada az da olsa Rum Ortodoks nüfusu bulunmaktadır. Bu grupların ibadet mekânları olan kiliselerin etkinliği 19. yüzyılda yönetimin değişen icraatları sayesinde hızlı bir şekilde arttı. Kiliseler daha önceki yüzyıllarda sadece bir ibadethane olarak görev yapmışsa da zamanla gelişen milliyetçilik akımının faaliyet mekanları haline dönüştüler. Tanzimat çağında Hıristiyan halkın Osmanlı idaresinden umutları artmışsa da, milliyetçilik hareketleri özellikle Osmanlı-Rus Savaşı sonrası bu umutların tükenmesine yol açmıştır.¹¹⁰

Nevrokop'ta 2 kilise bulunduğu sâlnâmelerde yer alan bilgiler arasındadır.¹¹¹ 1833 ve 1841 yılında Tanzimat reformlarının sağladığı rahat ortamın ifadesi olarak şehre büyük bir kilise daha yapıldığı bilinmektedir.¹¹²

D. ULAŞIM

Balkan Yarımadası'nın dikkatleri ilk çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur. Bölgeye "Balkan" denilmesinin sebebi de coğrafi olarak büyük ölçüde dağlık olmasıdır. Zaten "Balkan" terimi de ağaçlarla kaplı dağlar silsilesi anlamına gelen Türkçe bir terimdir.¹¹³ "Balkan" sözcüğü, diğer dağ oluşumları için de kullanılmış olmasına rağmen, Bulgaristan'ın bir ucundan öbürüne uzanan sıradağların adıdır.

Adını batıdan doğuya uzanan dağ silsilesinden alan Balkan Yarımadası bir tarihî bölge olarak güneyde Akdeniz'le sınırlanır. Burada Ege Denizi, yüzlerce adasıyla birlikte Balkanlar içindedir. Batıda Adriyatik Denizi, doğuda ise Karadeniz doğal sınırlarını oluşturmaktadır. Yarımadanın doğu, batı ve güney sınırları üzerinde fikir birliği olmasına rağmen kuzey sınırı tartışmalıdır. Bazı coğrafyacılar bölgenin kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul ederler, bunun yanında bu sınırı Karpat Dağları'nın doğusundan geçirenler de vardır.¹¹⁴

¹¹⁰ Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 422-441.

¹¹¹ **Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 2, s. 99.

¹¹² Kiel, a.g.md, s. 55.

¹¹³ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1 (18. ve 19. Yüzyıllar)**, çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Küre Yayınları 2.b., İstanbul 2009, s. 1.

¹¹⁴ Kemal Karpat, "Balkan", **DİA**, C. V, İSAM Yayınları, İstanbul 1992, s. 25.

Balkanlar'da dağlar, her yöne geçiş imkânı veren vadilerden daha az belirleyici olmuştur. Bütün seyyah ve fatihlerin varış noktası olan İstanbul'dan bakıldığında, binlerce yıllıdır Balkanlar'ın güzergâhı değişmemiştir. Bu anlamda Balkanlar'daki yollar üç kola ayrılır. Bu yollar, Rusya'dan gelen Sağ Kol, Viyana'dan gelen Orta Kol ve antik Roma'nın Via Egnatia (Sol Kol) denilen meşhur yollardır. Arnavutluk'un Draç (Durrësi) Limanı'ndan Selânik'e ve oradan da İstanbul'a giden ve Romalılar zamanında Via Egnatia adıyla anılan bu yolu, Romalı lejyonlar Ortadoğu'ya ulaşmak için kullanmıştır. Osmanlılar ise aksi istikamette doğudan batıya doğru ilerlemek için aynı yolu takip etmişler ve buna *Cânib-i Yesâr* demişlerdir. Nevrokop bu tarihî yolun kuzeyinde kalmaktadır. Bununla beraber Mesta-Karasu Nehri'nin vadisini izleyerek Drama'da birleşen bir bağlantı yolu daha mevcuttur.¹¹⁵

Nevrokop'u Drama'ya bağlayan yol, Balkanlar'ın coğrafi ve iklim şartları nedeniyle her zaman ulaşımına açık değildi. Kimi zaman Mesta-Karasu Nehri'nin taşmasıyla, kimi zaman da kışın kar yağmasıyla bu yol ulaşımına kapanmıştır. Hatta zaman zaman nehrin sularının taşmasıyla Mesta Nehri yatağından çıkarak etrafı taşıdığı kumlarla kapatmıştır. Bu nedenle yolun bu durumu halk türkülerine de konu olmuştur. Nevrokop yöresine ait “Отвори Пътя за Драма” (Drama Yolunu Aç) türküsünde kışın kar yağmasıyla kapanan yolun açılması için bilinmeyen kahraman rüzgâra seslenerek: “- *Esiver ey hafif rüzgâr! Yeşil ormanları salla, beyaz karları erit, Drama yolunu aç!*”¹¹⁶ şeklinde duygularını ifade etmektedir.

Bu yüzden Osmanlı idâresi bir takım tedbir ve uygulamaları icraata koydu. Bunların başında Mesta Nehri'nin yatağında biriken kumları temizlemek geliyordu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden 4 Muharrem 1259/05 Şubat 1843 tarihli irâdeden anlaşıldığına göre Sardinya Devleti'nden İstanbul'a gelen Borbiyan isimli bir maden mühendisi, söz konusu nehrin yatağındaki kumları temizlemek üzere görevlendirilmiştir.¹¹⁷

Uygulamaların ikincisi ve daha kalıcı olanını ise Nevrokop'tan Aksu'ya oradan da Drama'ya ulaşan şose inşaatı oluşturmaktaydı. 1 Teşrinievvel 1298/13 Ekim 1882 tarihinde Serez Sancağı mühendisi Vernicki Efendi tarafından hazırlanan detaylı plan ve

¹¹⁵ Arslan, a.g.e., s.53-56.

¹¹⁶ <http://textove.com/text.php?song=dba9eb29> (03.09.2012).

¹¹⁷ BOA., İ.HR., nu. 19/934, 04 Muharrem 1259.

harita 10 Ocak 1885 yılında Selanik başmühendisi tarafından onaylanmıştı. Bu plana göre şose Nevrokop'tan başlar, Musomišta karyesinin doğusundan Topliçe çayının üstünden geçerek Koprılan köyüne varır. Serez'e giden yol buradan ayrıldığından kavşak üstünde yolcuların konaklaması için bir han yapılmıştır. Koprılan'dan başlayarak Sadovo köyünden geçerek Vezme köyünün doğusundan Zirnevo'ya varmaktaydı. Buradan da 7 kilometre ötesinde Aksu'ya ulaşmaktaydı. Hattın toplam uzunluğu 40 kilometre olarak hesaplanmış olup, kayalık ve coğrafi olarak zor bir arazide inşa edileceği için, birçok eğimli noktada kazı ve dolgu yapılması gerekmiştir.¹¹⁸

Diğer önemli bir icraat ise Nevrokop'a demiryolu inşa edilmesi olmuştur. Bilindiği üzere daha önce İstanbul'dan Selânik'e, oradan Manastır'a ulaşan demiryolu inşa edilmişti. Nevrokop bu hattın haricinde kalmakta olup önemli ticarî ve naklî imkânlardan yoksun kalıyordu. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrasında ortaya koyduğu kalkınma programlarından bir tanesi de demiryolu inşaatlarıdır. Bu sebeble Nâfia Nezâreti kurulmuş, demiryolu inşaat ve işletimine önem verilmiştir. Osmanlı'nın demiryolu politikası genelde borçlanma vesileyle yabancılara imtiyaz vermek veyahut borç ihtiyacı hâsıl olduğunda karşılığında demiryolu imtiyazı istenmesi şeklinde oluşmuştur.¹¹⁹

Selanik'i Manastır'a ve İstanbul'a bağlayacak demiryolu hattı iki etap halinde gerçekleşmiştir. Birinci etap Selanik-Manastır Demiryolu imtiyazı, ikinci etap ise Selânik-İstanbul Demiryolu imtiyazı olmuştur. Her ikisinin de imtiyazı Almanlara verilmiştir. Birincisi 1890'da, ikincisi ise 1892 yılında tamamlanmıştır. Böylece *Dersaadet-Manastır İltisak Demiryolu* denilen proje gerçekleşmiş oldu.¹²⁰

XIX. yüzyılın sonunda bu demiryolu projesinin hayata geçmesi, Selânik Vilâyeti'nin önemini artırdı. Nitekim Selânik Limanı'nda gemi tonajları 1880'lerde bir milyon tondan 1912'de iki milyon tona yükseldi.¹²¹ Aynı zamanda ana geçim kaynağı tarım olan diğer sancak ve kazalarda üretilen ürünlerin ihracatı da kolaylaşmış oldu.

¹¹⁸ BOA, HRT., nu. 879, 23 Rebiulevvel 1302/10 Ocak 1885.

¹¹⁹ İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, S. 1, Elazığ 2002, s.311.

¹²⁰ Yıldırım, a.g., s.321.

¹²¹ Arslan, a.g.e., s. 241.

Örneğin Nevrokop kazası ile Drama’da ekilen tütün demiryolu vasıtasıyla Kavala veya Selânik limanlarına getirilip ihraç edilmekteydi.¹²²

Gerçekten de Balkanların içlerine kadar giren, Drama’dan başlayıp Nevrokop ve Razlog’tan geçerek Cuma-i Bâlâ’ya ulaşan demiryolu hattı, bölge ekonomisi için önemli bir proje idi. Çünkü Nevrokop kazası, Serez Sancağı’nda tütün yetiştiriciliğinin önemli bir merkezi konumundaydı. Üretilen kuru tütün balyaları at arabalarıyla Drama’daki tütün deposuna ulaştırılıyor, oradan da Kavala Limanı’na naklediliyordu. Diğer bir nakliye yolu ise Serez’e ve oradan demiryolu vasıtasıyla Selânik Limanı’na gitmekteydi. Projenin hazırlanması için ilk önce demiryolunun geçeceği kazaların krokileri Genelkurmay’ın hazırladığı haritalar esas olarak çizildi.¹²³

19. yüzyılın son çeyreğinde tasarlanan demiryolu inşaatı bir türlü icraata dönüşmedi. Projenin çeşitli nedenlerle ertelenmesi, doğal olarak halkı, büyük bir hoşnutsuzluğa itiyordu. Nitekim Razlog’ta 1911 yılında yapılan bir miting heyetinin istekleri arasında demiryolu inşaatına bir an önce başlanması da bulunmaktaydı.¹²⁴ Ne var ki Nevrokop için bu kadar önemli bir projenin gerçekleşmemesi, diğer komşu kazalarda olduğu gibi bölgedeki değişim ve dönüşüm faktörünün devreye girmesini de engel olmuştur. Son olarak, ne acıdır ki Osmanlı idaresinin hazırladığı bu proje, Osmanlı sonrasında da gerçekleştirilememiş ve 125 yıllık bir hayal olarak günümüze kadar gelmiştir.

III. I.BALKAN SAVAŞI VE NEVROKOP’UN DURUMU

Tanzimat çağının başlangıcında Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki topraklarında yaşayan çeşitli milletler, gitgide bozulan otoriteden ve buna bağlı olarak oluşan zayıflık emarelerinden hoşnut değildi. İmparatorluğun gittikçe artan ekonomik düşüşü, halktan usulsuzce toplanan vergiler ve keyfi uygulamalar devleti, idarede bir takım reformlar yapılmasına sevk etmiştir.¹²⁵

Ulusal kimliklerinin oluşması bakımından Bulgarların uyanışa geçmeleri, Aynoroz’da keşişlik hayatı yaşayan papaz Otets Paisiy’nin yazdığı “Slav-Bulgar Tarihi”

¹²² Arslan, a.g.e., s. 312-320.

¹²³ BOA, HRT., nu. 1448, 15 Şaban 1306/16 Nisan 1889. Nevrokop kazası hakkında hazırlanan demiryolu krokisi için bkz. Ek 5.

¹²⁴ BOA, DİD., nu. 106/5, 20 Rebiulevvel 1329/21 Mart 1911.

¹²⁵ Ortaylı, a.g.e., s.16-17.

eserle başlamıştır.¹²⁶ 1860'larda ortaya çıkan Bulgar milliyetçi hareketinin bölgesel istekleri, Yunanistan ve Sırbistan'ınkilerle ciddi olarak çatışmaktaydı. Bulgar milliyetçiliğinin göreceli olarak geç gelişmesi anlaşılır bir şeydi. İstanbul'a en yakın Balkan bölgesi olarak Bulgar toprakları her zaman merkezi hükümetin kontrolüne ve askeri müdahaleye çok daha müsaitti. Geçmişteki tarihi gelişmelerin tabii bir sonucu olan ve hem Bâb-ı Âli hem de Rusya tarafından tasdik edilmiş olan Yunan kültür hâkimiyetini de aşmak kolay değildi.¹²⁷

Sırp, Karadağlı, Rumen ve Yunanlıların aksine Bulgarların halkı örgütleyip birleştirecek merkezi bir kurumu da mevcut değildi; kilise de Fenerlilerin kontrolü altındaydı. Ayrıca başlangıçta dış ilişkilerde hamiliklerini üstlenecek bir güçle de doğrudan ilişkileri yoktu. 1830'dan sonra bölgedeki ekonomik koşulların hızlı bir şekilde düzelmesi de, milliyetçi hareketin önündeki başka bir setti. Osmanlı reformları ve ülkede düzenin yeniden tesisıyla taşradaki anarşi ortadan kalkmıştı. Diğer bölgelerde isyana neden olan ekonomik sömürü de artık görülmüyordu. Malikâne ve vergilendirme sistemine karşı bazı yerel ayaklanmalar olmuştu ama Yunan ve Sırp isyanları kadar güçlü olabilecek büyük bir iç ayaklanma meydana gelmemişti.¹²⁸

Bulgaristan'daki milliyetçi bilinç, kültürel canlanıştan sonra gerçekleşti. Sırlara ve Yunanlılara benzer şekilde Bulgarlar tarihlerini kilise, halk şarkıları ve folklor sayesinde korudu. Ancak kilisedeki yüksek makamlar Yunan kontrolündeydi. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Bulgarca'ya çok yakın bir dil olan Kilise Slavcası Yunanca'yla değiştirildi. Edebi bir dil olarak Bulgarca'nın oluşturulması bu yüzden çok gerekliydi.¹²⁹

Aynaroz Dağı'ndaki Hilandar Manastırı'nda bulunan keşiş Paisiy, Bulgarların da muhteşem bir tarihleri olduğunu göstermek amacıyla 1762 yılında ilk Bulgaristan tarihini yazdı. 1806 yılında bir başka ruhban, Vratsa piskoposu Sofronii, *Kiriakodromiom* (Pazar Kitabı) başlıklı vaazlar koleksiyonu yayınladı. İstanbul'da, Tuna Prenslikleri'nde ve diğer bölgelerde basılan Bulgarca kitapların sayısı 1840 ve 1850'li yıllarda arttı. Kırım Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da kitap basımına izin verildi. Tarih, gramer, aritmetik ve

¹²⁶ Halil İncılık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayıncılık, İstanbul, ty., s. 20.

¹²⁷ Jelavich, a.g.e., s. 365.

¹²⁸ Jelavich, a.g.e., s. 366.

¹²⁹ Jelavich, a.g.e., s. 366.

yabancı dillerden çeviri kitaplar büyük oranda basıldı. Bunlara ek olarak eğitimli Bulgarlar, dildeki benzerlikten ötürü Rus yayınlarına da erişebiliyordu.¹³⁰

Tüm Balkanlar'da olduğu gibi eğitim kilise ve manastırlarda yapılmaktaydı. Alt seviyedeki okullar, Kilise Slavca'sını okuma ve yazma eğitimi veriyordu. Ticaret için gerekli eğitimi vermeyip, öğrencilerini dünyadaki gelişmelerden de haberdar etmiyorlardı. En kaliteli seküler kurumlar Helen-Bulgar okullarıydı. Bu okullarda Karadeniz Bölgesi'nin ticari dili olan Yunanca öğretiliyordu. Bu okullar, öğrencileri, Avrupa'nın liberalizm ve milliyetçilik gibi yeni gelişmekte olan fikirleriyle de tanıştıyordu. Bütünüyle ilk Bulgar lisesi, Gabrovo'da, 1835 yılında kuruldu. Bu okul, Kazanlık, Tırnova ve Sofya gibi ticaret ve imalat merkezlerindeki paralel kurumlar için de bir model oldu. Üniversite düzeyinde bir Bulgar eğitim kurumu mevcut değildi. Yüksek seviyede bir eğitim için Bulgar öğrenciler yüzyılın ortalarına doğru açılan Protestan misyoner okullarına yazılıyor ya da yurtdışına gidiyordu. Bazıları Fransa, Almanya veya Avusturya'da tahsil görmüştü, ancak gelecekte en önemli konuma gelecek şahıslar Rus eğitimi almıştı.¹³¹

Rus hükümeti özerk bir Bulgar devleti kurulmasında esas rolü üstlenecek olsa da, başlangıçtaki ilişkiler tek yönlüydü. Yüzyılın başında Rusların dikkati doğal olarak prenslikler, Sırbistan ve Yunanistan'a odaklanmıştı. Buralardaki milliyetçi hareketler doğrudan Rus çıkarlarıyla ilgiliydi. 1870'lere kadar Rusya, İstanbul'daki Patrikhane'nin arkasındaydı. Çünkü Ortodoks dünyasının birliğini ve kuvvetini mümkün olduğunca muhafaza etmenin önemli olduğuna inanıyordu. Rus orduları 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda ülkeyi işgal etmişti. Daha sonra ise Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasını destekleyecekti. Kırım Savaşı'ndaki yenilgi ise Rus hükümetinin Balkanlar'da etkin bir siyaset izlemesini yaklaşık yirmi yıl boyunca engelledi. Bu nedenle Rusların resmi söylemi Bulgar milliyetçilerine çok az yardım umudu sunmuştu.¹³²

Ancak teşvik başka bir yönden geldi. 1858 yılında Slav Yardımsever Cemiyeti kuruldu. Panslavların bakışını temsil eden bu kuruluş genç Bulgarlara Rusya'da eğitim görmeleri için burslar tahsis etti. Özünde muhafazakâr olan bu kuruluş Slavları Ruslar'ın önderliğinde bir araya getirmeyi amaçlıyordu. Bu bursları alan Bulgar öğrenciler, radikal

¹³⁰ Şentürk, a.g.e., s.52-58.

¹³¹ Jelavich, a.g.e., s. 367.

¹³² Jelavich, a.g.e., s. 368.

Rus gençliğiyle temasa geçti. Böylece Ortodoks ve otokratik Rusya'ya sevgi ve saygı duymak yerine, çoğu daha radikal Avrupa ideolojilerini içselleştirdi. Diğerleri de Panslav eğilimlerden yakından etkilendi. Bulgar sorunundaki Panslav ilgisi sürekli devam edecek ve Bulgar tarihindeki gelişmelerde çok etkin olacaktı.¹³³

19. yüzyılın son çeyreğinde Bulgarlar Nevrokop'ta milliyetçilik faaliyetleri yürütmeye başladılar. Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması, 1895 yılında Nevrokop'a metropolit atanması ve Osmanlı yetkilileri tarafından Rum milletinden ayrı, yeni bir Ortodoks "millet" in tanınması, Bulgar ulusal kimliğine kendini ileri sürmek için ihtiyaç duyduğu kurumsal temelleri sağlamıştı. Buna karşılık, bölgedeki diğer Slavca konuşanlar, ne Bulgar Ortodoks kilisesince, ne de Sofya hükümetince kabul gördüklerinden, kendilerini ulus olarak tanımlamakta güçlük çekmekteydi.¹³⁴

19. yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın başlarında Selânik başta olmak üzere merkez kazalarda Makedonya'nın özgürlüğü ile yanıp tutuşan bir akım doğmuştu. Yane Sandanski'nin ve Nevrokop'a ismini verecek Gotse Delçev gibi devrimciler İç Makedonya Devrim Örgütünü kurdular. Bu örgütün amacı Makedonya bölgesini Osmanlı egemenliği'nden kurtarmaktı. Zaman içinde bu kişiler Osmanlı'da hürriyet taraftarı olan Jön Türklerle aynı safta, yan yana görülecektir.¹³⁵

Büyük Güçler 20. yüzyılın başında her biri kendi çıkarımı düşünerek bir dizi senaryo hazırladığı için, Makedonya'nın kaderinin ne olacağını henüz kimse bilmemekeydi. Az çok kesin olan tek şey, burada statükonun uzun süre dayanamayacağıydı. Çünkü bölgenin tüm halkları – Yunanlar, Bulgarlar, Sırp ve diğer Slavca konuşanlar – bölgeyi Osmanlı sultanından kurtarmak için çaba göstermekteydi. Bunun yanında Jön Türklerin Osmanlılık politikasının artık Türkçülüğe dönüştüğünün fark edilmesi, isyancıların devlete karşı ayaklanmalarının makul gerekçesi olmuştu.¹³⁶

Bu hedefe varmanın yöntemleri çeşitliydi. Kimi zaman, belli belirsiz milliyetçi bir kisveye bürünmüş, kendiliğinden ortaya çıkan sıradan eşkıyalık söz konusuydu. Kimi zaman, Osmanlı yetkilileri titizlikle düzenlenmiş gerçek gerilla operasyonlarıyla karşı

¹³³ Jelavich, a.g.e., s. 368.

¹³⁴ Meropi Anastassiadou, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)**, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.b., İstanbul 2010, s.356.

¹³⁵ Hacısalihoglu, a.g.e., s.179-186.

¹³⁶ Anastassiadou, a.g.e., s. 357.

karşıya kalıyorlardı. Kimi yerde militanlar okul kurmakla ya da ateşli bildiriler yayımlamakla yetinmiyorlar, başka bir yerde gizli cemiyetlerde örgütleniyorlar ve imkan bulduklarında silahlı mücadeleye katılıyorlardı. Çoğu kez, etkileri yerleştikleri kasabının sınırlarını pek aşmayan küçük gruplar ajitasyonlarını sürdürüyordu. Fakat Osmanlılar, müthiş etkili büyük devrimci örgütlerle de hesaplaşmak zorundaydılar.¹³⁷

Zaman içinde Makedonya Devrimcileriyle Jön Türklerin hedefleri kesişti. Hepsi özgürlük yanlısıydı. Bu nedenle Makedonya halkları 12 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildiğinde hep birden bayram havasında kutlama yapıyordu. Nevrokop şehri sakinlerinden Atanas Penkov'un o günlerin anılarında belirttiğine göre, özellikle Türkler ve Bulgarlar olmak üzere Nevrokop'un tüm ahalisi, şehre gelen Sandanski'yi ve Jön Türkleri karşılmaya gitti. Onun "Yalnızca köpekler Nevrokop'ta kaldı"¹³⁸ ifadesi o günü oldukça net bir şekilde tasvir etmektedir. Lakin bu sevinç uzun sürmeyecekti. Zira Osmanlı Devleti'ni bitirme planları çoktan yapılmıştı, geriye kalan hareket noktasında devletlerin kendi aralarında anlaşmalarıydı.¹³⁹

Uzun zamandır beklenen bu savaş nihayet 18 Ekim 1912 tarihinde başladı. Balkan devletleri, özellikle Makedonya'yı paylaşmak için fırsat arıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi krizlerden, yararlanmak isteyen Balkan devletleri, bu tarihte savaş ilan ettiler. Osmanlıların bu bölgede bazı kuvvetleri bulunmaktaydı. Bunlar da Yaver Paşa komutasındaki Kırcaali müfrezesi, Tımraş çıkıntısında bulunan yaklaşık 10.000 asker ile Kırcaali yakınlarında toplam 20.000 mevcutlu iki tümendenden oluşuyordu. Bu kuvvetler, ilerleyen Bulgarlara ciddi bir direniş göstermede başarısızlık açısından emsalsiz bir tutum içinde oldu. Bu nedenle Bulgar istilası karşısında güneydoğuya doğru çekilmek zorunda kaldılar.¹⁴⁰

General Stiliyan Kovaçev komutasındaki 2. Trakya Tümeni ile başka birliklerden oluşan ve sayıları 25.000'in altında olan küçük Bulgar güçleri Güney Bulgaristan'dan Batı Trakya'ya girdiler. Bulgar güçleri, Haskovo ve Rodop müfrezesi olarak ikiye ayrılmıştı. Rodop müfrezesi üç bölgede Osmanlı sınırını geçti. Bir bölüm 29 Ekim'de Tımraş

¹³⁷ Anastasiadou, a.g.e., s. 357.

¹³⁸ Makdermot, **Za Svoboda i Svirşenstvo. Biografya na Yane Sandanski**, çev. V.İzmirliiev, Sofia 1987, s.299.

¹³⁹ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.13-17.

¹⁴⁰ Hall, a.g.e., s. 56.

çıkıntısını ve Smolyan kasabasını ele geçirdi. Buradan Dedeâğaç'a hareket etti. İkinci bir grup Bulgaristan'da Batak'tan harekete geçerek Nevrokop'a ilerledi ve 30 Ekim'de burasını ele geçirdi. Buradan Drama'ya ilerleyerek 5 Kasım'da bu kenti aldı. Üçüncü grup Bulgaristan'da Rakitovo'dan Bansko'ya ilerledi ve burada Nevrokop'taki ikinci grupla birleşti. Bu Bulgar güçleri zorlu bir arazide oldukça hızlı bir şekilde ilerlediler. Osmanlı birliklerinden veya yerel Pomaklardan çok az direnişle karşılaştılar. 30 Ekim'de Bulgarlar bütün Rodop bölgesini işgal etmişlerdi.¹⁴¹

Böylece Nevrokop'ta beş asırdan fazla süren Osmanlı hâkimiyeti son bulmuş oldu. Ancak her savaşın bir bedeli olduğu gibi I.Balkan Savaşı da Müslüman-Türk nüfûsuna çok pahalıya mal oldu. Evlerinden sürülen, katledilen ve sığınma durumunda kalan bu zavallı insanlardı.

Balkan savaşının sona ermeye başlaması ve akabinde de Osmanlı Devleti'nin mağlup olması pek çok acı tablonun sergilendiği göçleri oluşturdu. Bu göçler Balkan facialarının en acıklı safhasını teşkil etmiştir. Böylelikle bu fırsattan istifâde eden Bulgarlar, Müslüman-Türk unsurları hicrete mecbur etmeye başladılar.¹⁴²Nitekim Bulgar mezâlimine tahammül edemeyen müslümanlardan 60.000 hânenin, aileleriyle Razlık kazasına geldiği Dâhiliye Nezâretince bildirilmiştir.¹⁴³ Bu arada çok büyük insan külesinin birden ülkeden ayrılması sonucunda, Bulgaristan'ın ekonomik durumu felce uğramıştır.¹⁴⁴

Balkanlarda Müslüman-Türklere yapılan zulümler, Balkan savaşı sırasında daha şiddetli bir şekilde devam etmiş, Bulgarlar işgal ettikleri yerlerdeki Müslümanları vahşi bir şekilde yok etmeyi sürdürmüşlerdir. Bu zulümlere dayanamayan birçok kişi de çeşitli güçlülere katlanarak, göçe devam etmiştir. Nitekim Balkan devletlerinin Nevrokop, Melnik ve Petriç'te yaptıkları mezâlimin “engizisyon mezâlimine rahmet okutacak derecede” olduğu, hükümetçe, büyük devletlere vesikalarıyla beraber sunulmuştur.¹⁴⁵

¹⁴¹ Hall, a.g.e., s.57.

¹⁴² Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Basımevi, 2.b., Ankara 1995, s. 31-33.

¹⁴³ BOA, BEO., nu. 308146, 1 Zi'l-kade 1330/r.29 Eylül 1328/12 Ekim 1912.

¹⁴⁴ Halaçoğlu, a.g.e., s. 32.

¹⁴⁵ **Hikmet**, nu. 99, r. 27 Teşrîn-i evvel 1328/9 Kasım 1912, s. 1.

Selânik'teki tarafsız hükümet konsoloslarından alınan bilgilere göre ise, Balkan müttefiklerinin Serez Sancağı'ndaki toplam 134.000 Müslüman nüfûstan 20.000'ini acımasızca katlettikleri haber verilmektedir.¹⁴⁶

Bulgarlar, göç ve katliamlara ek olarak dini baskı da uygulamışlardır. Nitekim, Nevrokop kazasına bağlı 25 köyde de toplam 2840 kişi ile Razlık kazasına bağlı 2, Cuma-i Bâlâ kazasına bağlı 2, İstanimaka kazasına bağlı bir ve Peştere kazasına bağlı 7 köydeki ahalinin de zorla dinlerini değiştirmişlerdir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ **Hikmet**, nu. 170, 12 Safer 1331/r. 8 Kanun-ı sani 1328 (21 Ocak 1913), s.2.

¹⁴⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s. 41-42.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Balkanları en uzun süre ve en zor şartlarda hâkimiyeti ve hamiyeti altında tutmuştur. Osmanlılar bölgeyi fethin hemen akabinde imar ve iskân politikalarıyla bu coğrafi kesimde tutunmanın yollarını aramış, bunun sonucunda Türk-İslâm medeniyeti Balkanlar'da da oluşmuş, gelişmiş ve önemli izler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti emsallerine göre uzun müddet hâkimiyet sürdüğünden zamanla devlet yapısında birtakım tıkanmalar oluşmuştur. Buna bağlı olarak da Osmanlı tebaasında bazı istek ve arzular yükselmeye başlamıştır. Gelişen Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmamak için reform yapma zorunluluğu doğmuş, sonucunda reform çağı denilen Tanzimat dönemi ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Balkanların içinde, bir ovanın kenarında kurulu Nevrokop, şehir merkezi ve çevresiyle emsal olabilecek niteliktedir. Selânik Vilâyeti dâhilinde Serez Sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Nevrokop, çevresiyle beraber geleneksel ve tipik bir Osmanlı şehri görünümü vermektedir.

Tanzimat'ın getirdiği değişim hareketi Nevrokop'a kadar gelmişse de tam anlamıyla etkisini hissettirememiştir. Elbet önceki yüzyıllara kıyasla önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Ancak gelişmeler istenen ve beklenen boyutta gerçekleşmemiştir. Değişimin sembolleri arasında Nevrokop'un merkezinde kilise inşasına izin verilmesi, yeni okulların açılması, yeni yolların yapılması ve en fazla da mali noktada gelirlerin artması bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Nevrokop kasabasının nüfusu 1870-1894 yılları arasında 25 yıl içerisinde neredeyse ikiye katlanmış durumdadır.

Her ne kadar Tanzimat reformları yavaş yürütülmüşse de etkisi açısından önemli izler bırakmıştır. Zira istikarlı ve zayıf bir yapı her zaman istikrarsız yapıdan daha iyidir.

Bu gerçeği Balkan ülkeleri I.Balkan Savaşı sonrasında tecrübe etmişlerdir. Zira Osmanlı Devleti iyisiyle kötüsüyle bir denge ve istikrar unsuru olarak Balkanlarda sükûneti sağlayabilmiştir.

Bu yapının çökmesinin akabinde ve özellikle de I. Balkan Savaşı sonrasında bölgede büyük çapta bir etnik temizleme hareketi başlamıştır. Nevrokop kazası da bundan etkilenmiş ve sahip olduğu Müslüman nüfusun yarısını kaybetmiştir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Ali Evrak Odası, BEO., nu. 308146;

Dâhiliye, DİD., nu. 106/5;

İradeler Tasnifi, İ.HR., nu.19/934;

Hatt-ı Hümayun, HAT.,Nu. 1424/58246;

Haritalar, HRT., Nu. 879; HRT., nu.1448;

Sofya Milli Kütüphane Arşivi

Nevrokop, nu. 126A.171; nu. 126A.172;

2. Sâlnâmeler

Sâlnâme-i Vilâyet-i Selânik, Def'a 1, Selânik Vilâyet Matbaası, Selânik 1287/1870.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 2, Selânik Vilâyet Matbaası, 1288/1871.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 13, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1312/1894.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 14, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1313/1895.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 15, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, Selânik 1315/1897.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 19, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1324/1906.

Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 20, Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1325/

B. Kitap ve Makaleler

- AKYILDIZ Ali, **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo Ekonomik Etkileri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
- AKYILDIZ Ali, “Tanzimat”, **DİA**, C. XL, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, ss. 1-10.
- ALBAYRAK Sadık, **Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)**, C. I-IV, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- ANAMERİÇ Hakan, Fatih Rukancı, **Bulgaristan’a Satılan Evrak ve Özel Arşivlerin Ülke Tarihindeki Önemi**,
http://www.researchgate.net/publication/28808874_Bulgaristana_Satlan_Evrak_ve_zele_Arivlerin_lke_Tarihindeki_nemi, (30.08.2012).
- ANASTASSIADOU Meropi, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)**, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.b., İstanbul 2010.
- ARSLAN İsmail, **Selanik’in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.
- AYVERDİ Ekrem Hakkı, **Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri - Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk**, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 4. b., Aydın Kitabevi, Ankara 1980.
- DİMİTROV Strashimir At., “Demografski Otnoşeniya i Pronikvane na İslâma v Zapadnite Rodopi i Dolinata na Mesta prez XV – XVII v.” BAN, Sofia 1965, **Rodopski Sbornik**, C. I, s. 63 – 114.
- DOĞAN, D. Mehmet, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, 2.b., Pınar Yayınları, İstanbul 2005.
- DUMAN Hasan, **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- EREN A. Cevat, “Pomaklar”, **İslâm Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Basımevi, C. IX, İstanbul 1964, ss. 572-576.
- EREN H., “Pomaklar”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVII, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1978, ss. 83-84.
- EROĞLU Cengiz, Murat Babuçoğlu, Mehmet Köçer **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Global Strateji Enstitüsü, Ankara 2007.
- GÖYÜNÇ Nejat, “Hane”, **DİA**, C. XV, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, ss. 552-553.

- HACISALİHOĞLU Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- HALAÇOĞLU Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Basımevi, 2.b., Ankara 1995.
- HALL Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- HALVETİ Safranbolulu Mehmed Emin, **Mir'âtu'l-Âşıkîn ve Mîzânu'l-Âşıkîn (Âşıklara Ayna ve Terâzi)**, haz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, Alperen Yayınları, Ankara 2003.
- HARİRİZADE Muhammed Kemaleddin b. Abdurrahman, **Tibyanu Vesaili'l-Hakaik fi Beyani Selasili't-Taraik**, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi nu: 430, elyazma nüsha, c. I, y.y.
- Haver**, nu. 1, İstanbul, 15 Cemaziye'l-ahir/12 Nisan 1884; nu. 2, İstanbul 1 Recep 1301/27 Nisan 1884; nu. 3, İstanbul 15 Recep 1301/11 Mayıs 1884; nu. 4, İstanbul 1 Şaban 1301/27 Mayıs 1884.
- Hikmet**, nu. 99, r. 27 Teşrîn-i evvel 1328/ 9 Kasım 1912; nu. 170, 12 Safer 1331/r. 8 Kanun-ı sani 1328 (21 Ocak 1913).
- http://bg.wikipedia.org/wiki/Никополис_ад_Нестум, (21.06.2012).
- <http://mub.meb.gov.tr/mustesarlarimiz.php?x=5&t=0>, (15.03.2012).
- <http://textove.com/text.php?song=dba9eb29> (03.09.2012).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Nevr%C3%A2kop>, (05.04.2012).
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9c/Salonica_Vilayet_%E2%80%94_Memalik-i_Mahruse-i_Shahane-ye_Mahsus_Mukemmel_ve_Mufassal_Atlas_%281907%29.jpg, (05.04.2012).
- İNALCIK Halil, **Osmanlılar - Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- İNALCIK Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayıncılık, İstanbul, ty.
- İPŞİRLİ Mehmet, "Abdurrahman Nesib Efendi", **DİA**, C. I, İSAM Yayınları, İstanbul 1988, s. 169.
- JELAVİCH Barbara, **Balkan Tarihi 1 (18. ve 19. Yüzyıllar)**, çev. İhsan Durdu, Haşım Koç, Gülçin Koç, Küre Yayınları 2.b., İstanbul 2009.
- KARA Mustafa, **Balkanların Gönül Sultanları**, Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2010.

- KARPAT Kemal , “Balkan”, **DİA**, C. V, İSAM Yayınları, İstanbul 1992, ss. 25-32.
- KARPAT Kemal , **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KIEL Machiel, “Nevrekop”, **DİA**, C. XXXIII, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, ss. 54-55.
- KINÇOV Vasil, **İzbrani Proizvedeniya - Pıtuvane po Dolinite na Struma, Mesta i Bregalnitsa, Bitolsko, Prespa i Ohridsko**, C. I, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofia 1970.
- KINÇOV Vasil, **Makedoniya, Etnografiya i Statistika**, Dırjavna Peçatnitsa, Sofia 1900.
- MAKDERMOT , **Za Svoboda i Sıvrşenstvo. Biografya na Yane Sandanski**, çev. V. İzmirliev, Sofia 1987.
- MEHMED Hüseyin, **Pomatsite i Torbeşite v Mizia, Trakia i Makedonia**, Sofia 2007.
- ORTAYLI İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- PALAIRET Michael, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yaymevi, İstanbul 2000.
- RADUSHEV Evgeniy, **Pomatsite Hristianstvo i İslam v Zapadnite Rodopi s Dolinata na r. Mesta, XV – 30-te godini na XVIII v.**, Sofia 2005.
- SAMİ Şemseddin Sami, “Nevrekop”, **Kamûsü'l-a'lâm**, C. VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1316, s. 4617.
- SÜREYYÂ Mehmed, **Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun, C. II, Sebil Yaymevi, İstanbul 1996.
- ŞEM'İ Hüseyin, “Nevrekoplu Mahmud Efendi”, **Mihrab**, C. 1, S. 8, İstanbul 1340, ss. 254-256.
- ŞENER Abdüllatif, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, **150. Yılında Tanzimat**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, ss. 259-275.
- ŞENTÜRK Hüdai, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- TÂHİR Bursalı Mehmed, **Osmanlı Müellifleri**, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, C. I, Meral Yaymevi, İstanbul, ty.
- TBMM Albümü 1920-2010**, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, C. I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2. b., Ankara 2010.

- VASSÂF Osmânzâde Hüseyin, **Sefîne-i Evliyâ**, C. IV, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006.
- VIQUESNEL Auguste, **Voyage Dans la Turquie d'Europe**, ed. Arthus Bertrand, C. II, Paris 1868.
- VİCDÂNÎ Sâdık, **Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)**, haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- YILDIRIM İsmail, “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, S. 1, Elazığ 2002, ss.311-324.

EKLER

EK 1 : 1870 Tarihli Selânik Vilâyeti Haritası

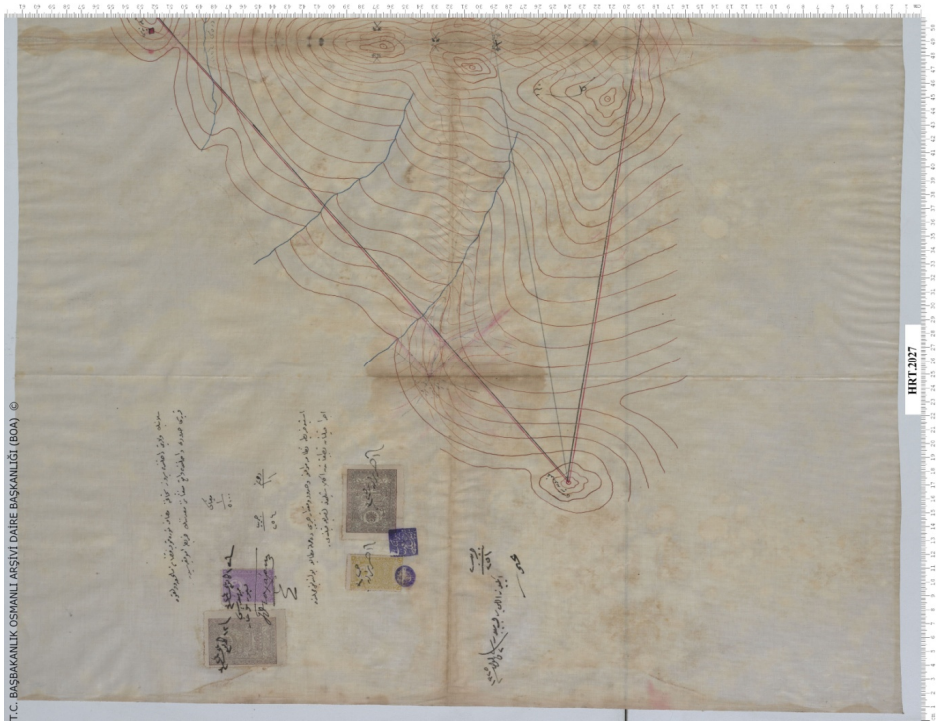
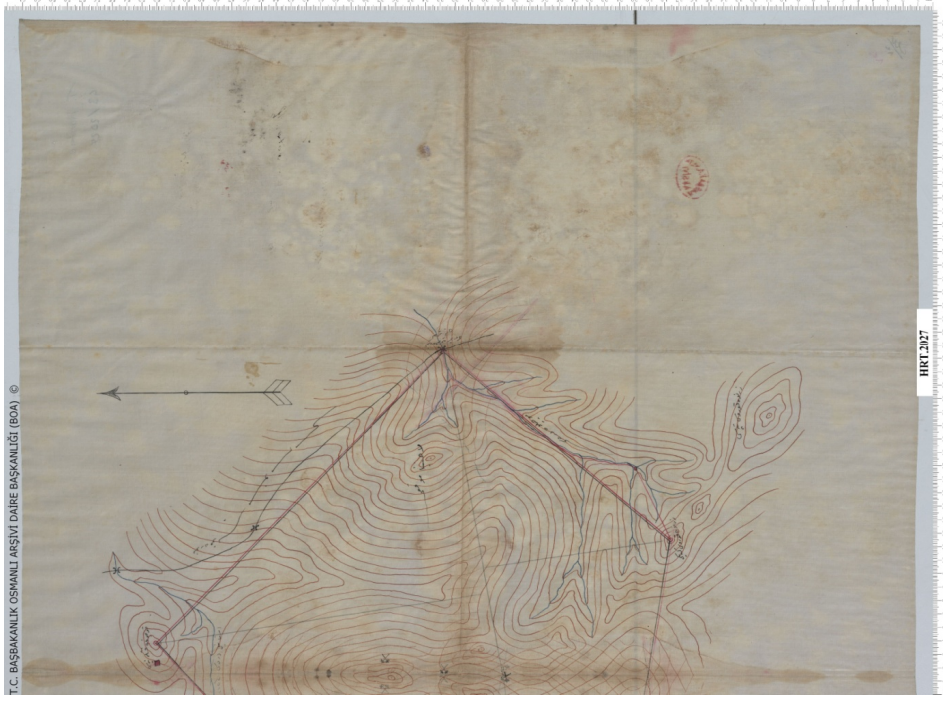
EK 2 : Selânik Vilâyeti Kazaları

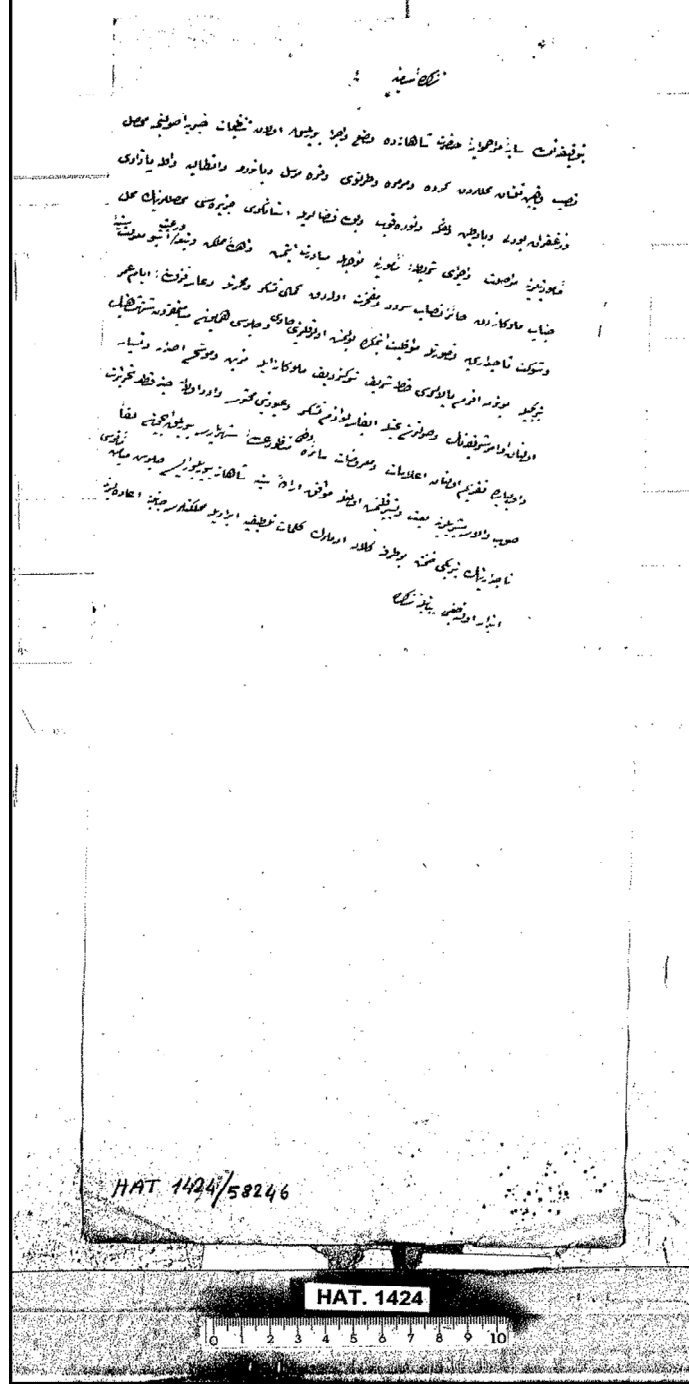
EK 3 : Nevrokop Kazası

Ek 6 : Nevrokop Kazasının Vilkovo Köyünde Bulunan Magnezyum Madeni Krokisi; BOA, HRT. nu. 2027.

EK 7 : Tanzimât Usûlü Nevrokop Kazasına Atanan Muhassılın Görev Yerine Ulaştığına Dair Tezkire-i Seniyye; BOA, HAT. nu. 1424/58246.

EK 8 : Nevrokop-1930'lu yıllar.

EK 9 : Nevrokop Karaca Paşa Camii

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Asan		RİSTEMOV
Doğum Yeri ve Yılı	Gotse Delchev		1987
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe		Arapça
ve Düzeyi	Çok iyi		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	Balıkesir İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2006	2010	U.Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2010	2012	U.Ü. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Doktora	-	-	-
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	-	-	-
2.	-	-	-
3.	-	-	-
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		
Yayınlar:			
Diğer:	-		
İletişim (e-posta):	asanristemov@abv.bg		
Tarih İmza Adı Soyadı			.09.2012 Asan RİSTEMOV